

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd a starých jazyků

Mgr. Bohumil Šrajer

**Pavel z Tarsu:
Ženy a jejich role v hlásání
radostné zvěsti**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Angelo Scarano, ThD.

Praha 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 25. dubna 2024

Mgr. Bohumil Šrajter

Bibliografická citace

Pavel z Tarsu: Ženy a jejich role v hlásání radostné zvěsti [rukopis] : bakalářská práce / Mgr. Bohumil Šrajber; vedoucí práce: Mgr. Angelo Scarano, ThD. -- Praha, 2024. -- 63 s.

Anotace

Práce zkoumá úlohu žen v misi apoštola Pavla. Zvláštní pozornost je věnována autentickým protagonistkám zmiňovaným v Pavlových listech, zejména v listě Římanům a I. Korint'ánům. Jejich pravděpodobné osudy a postavení ve společnosti jsou východiskem k otázkám po roli, jakou ženy reálně hrály ve formování prvních křesťanských obcí zakládaných či oslovovaných apoštolem Pavlem. Předmětem zkoumání jsou přístupy k ženám přítomné v autentických Pavlových listech a jinde v pavlovském korpusu, zejména v pastorálních epištolách. Zohledněny, i když spíše jen ve formě doplňkové a kontextuální, jsou taktéž informace, které k tématu nabízí líčení Skutků apoštolů. Stejný přístup je zvolen vždy, kdy téma vyžaduje odkazy na příslušná místa ostatních novozákonních textů. Přiměřený důraz je kladen na zasazení tématu do celkového dobového rámce, na popis pravděpodobného procesu vývoje Pavlova postoje k ženám a na charakteristiku Pavlovy mise a vnitřní dynamiku jím zakládaných obcí. V kontextu závěrečné shrnující analýzy jsou mimo jiné akcentovány problémy, spojené s interpretací sledovaného tématu.

Klíčová slova

Mise apoštola Pavla; rané křesťanství; ženy v rané církvi; dopisy apoštola Pavla

Abstract

The bachelor's theses deal with the role of women in the Apostle St. Paul's mission with particular attention to the women protagonists mentioned in Paul's letters to the Romans and I. Corinthians. Their probable life and position in the Paul's era society serve as a starting point of the search for the role the women played in the process of formation of the first paulian christian communities. A matter of special interest is the comparison between the attitudes towards women in the church, family and society present in the authentic Apostle St. Paul's letters and those in the so called pastoral letters. Information regarding the topic found in the Acts of the Apostles as well as elsewhere in the New Testament is used where necessary, but always only in a complementary

and contextual manner. The main topic is adequately placed in the proper historical context and is propped up by a preliminary analysis of St. Paul's mission and of internal dynamics of communities set up by him. The final summary analysis deals besides other things with the problem of the correct interpretation of the phenomenon.

Keywords

Apostle St. Paul's mission; early Christianity; women in the early Church; St. Paul's letters

Počet znaků (včetně mezer): 93368

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Angelu Scaranovi, ThD. za otevřenost, velkorysost a upřímnost při psaní této práce. Nesmírně si vážím podpory a pochopení mých nejbližších, manželky Karin, dcer Isabelly a Emilie a syna Adriana.

Obsah

Obsah	7
Úvod	9
1. Náboženská, kulturní, místní a rodinná východiska Pavlova vztahu k ženám	13
1.1. Postavení žen ve společnosti	13
1.2. Pavel a jeho vztah k ženám před začátkem jeho misijního působení	15
2. Charakteristické rysy Pavlovy mise a jeho obcí	19
2.1. Vnější prostředí mise	19
2.2. Specifika křesťanské obce	20
2.3. Člen obce	21
2.4. Vnitřní faktory soudržnosti obce	22
2.5. Zdroje autority v obci	23
3. Pavel a ženy: Problémy teorie i praxe	25
3.1. (Ne)ucelenost nauky	25
3.2. „Ženy necht' jsou zahaleny“ (1K 11,2–16).....	27
3.3. „Ženy necht' mlčí!“: Nebo: „Necht' prorokují!“? (1K 14,33b–36 vs. 1K 11,5).....	30
4. Pavel a ženy: Spojenci v hlásání radostné zvěsti	35
4.1. Římská sonda do Pavlova misijního vztahu k ženám	37
4.2. Ženy na jiných místech pavlovského korpusu a ve Skutcích apoštolů	43
5. Postavení žen ve vybraných pavlovských obcích	45
5.1. Ženy hodné zvláštní pozornosti.....	45
5.2. Lokální vazby vybraných žen.....	46
5.3. Kulturní a společenské klima vybraných měst.....	48
5.4. Postavení vybraných žen v místních církvích vybraných měst.....	50
Závěr	55
Seznam použitých zkratk	59
Seznam literatury	61

Úvod

O žádné jiné postavě novozákonních textů, se samozřejmě výjimkou samotného Ježíše Nazaretského, se toho z kanonických textů nedozvídáme tolik, jako o Pavlovi z Tarsu. Zatímco ale Kristovo vykupitelské poslání zachycuje písemná tradice církve zprostředkovaně skrze konkrétní autory evangelií a dalších novozákonních spisů, apoštol Pavel k nám v řadě listů, jejichž je nezpochybnitelným autorem, promlouvá přímo. Nic na tom nemění fakt, že původními adresáty jeho listů byli konkrétní lidé s konkrétními osudy, žijící před bezmála dvěma tisíci lety v nově vznikajících křesťanských komunitách na různých místech tehdejšího římského impéria. Pavel hlásal Krista ukřižovaného a vzkříšeného, přinášel radostné poselství o tom, že Ježíšovou zásluhou se před každým člověkem otevírá perspektiva nového života v jeho Bohem zamýšlené plnosti. Zvěst, kterou hlásal, hlásal „tady a teď“. Pro křesťany je toto „tady a teď“ jak časově podmíněné, tedy době a okolnostem poplatné, tak zároveň trvale aktuální. Nesnadným úkolem biblických věd je hledat a pomáhat rozlišovat, aby to, co je časově a místně podmíněné, nebylo zaměňováno s trvale platným, a tedy stále aktuálním, a naopak.

V Pavlově případě se díky apoštolově přímému autorství části spisů takzvaného pavlovského korpusu jedná o úkol v jistých ohledech snazší než u jiných novozákonních textů. Víme, kdo je autor, protože skrze to, jak píše, nám dává nahlédnout do svého myšlení. Od autora samého i z jiných zdrojů můžeme rekonstruovat okolnosti jeho působení, život komunit, ke kterým se obrací, i jednotlivců, o kterých je v listech řeč. Nadto disponujeme množstvím dalších údajů s Pavlem větší či menší měrou svázaných. Skutky apoštolů jsou ze své větší části příběhem, jehož je Pavel hlavním aktérem. Vyprávěním procházejí z jiných zdrojů historicky doložitelné osoby, díky čemuž můžeme identifikovat pravděpodobný čas, místa a okolnosti popisovaných dějů. To vše je současně velkou pomocí i riskantním pohybem v pověstných tekutých píscích.

Víme, že v bezprostřední blízkosti Pavla a jeho myšlení jsme pouze v jeho autentických listech, ale i tam na některých místech zápasíme s pasážemi se zvláštní kompozicí a zřejmými redakčními zásahy, jež jsou dílem někoho jiného. Ve Skutcích je Pavlův příběh postaven více na teologickém záměru pisatele než na snaze věrně zachytit podstatu apoštolova hlásání. Pavlův příběh ve Skutcích je jistě strhující, ale to neznamená, že je bezvadně umístěný do chronologických a místních koordinát. V listech, jejichž autor si Pavlovo jméno vypůjčil, se pak ocitáme v ještě větších nesnázích. Do jaké míry jde o přirozené pokračování Pavlova způsobu uvažování a do jaké míry jde

o svébytné myšlenkové pochody, často dokonce ve zřejmém protikladu s typicky pavlovskými tezemi? To vše je třeba brát v potaz pokaždé, klademe-li si otázku, jaký byl Pavlův vlastní nebo minimálně autenticky pavlovský postoj k některému specifickému fenoménu křesťanského života.

V této práci se pokusíme nastínit mnohvrstevný problém Pavlova postoje k ženám pozvaným k následování Krista v osobním životě i v životě křesťanského společenství. Téma, kterému se věnovaly generace křesťanských myslitelů, je fascinující tím více, čím více toho o Pavlovi a jeho době díky moderním biblickým i jiným vědám víme a čím dramatičtější a rychlejší vývojem, a s ním spojenými změnami, prochází současná společnost. Této společnosti, podobně jako svým vrstevníkům před dvěma tisíci lety, hlásá Pavel téhož Krista, „tady a teď“. Jaké je ale Pavlovo poselství, v našem případě o ženách, jež můžeme označit za beze zbytku přenositelné napříč staletími? Byl Pavlův postoj k ženám velkoryse otevřený, spíše ostražitý nebo dokonce odmítavý? Je zjevný posun v tématu, patrný v deuteropavlovských spisech, přirozeným pokračováním pavlovské trajektorie, její více či méně dramatickou změnou, nebo dokonce zásadní revizí? Jak to vše chápat při vědomí stejné inspirovanosti všech spisů pavlovského korpusu?

Na základě většiny informací získaných primárně z Pavlových autentických listů by se mohlo zdát, že Pavlův postoj k ženám byl v dobovém kontextu ve všech ohledech často neobyčejně velkorysý a primárně otevřený k jejich aktivní účasti na životě křesťanského společenství. Nelze ale přehlédnout, že tytéž texty v některých pasážích vykazují prvky zcela odlišné argumentace, a to vysoce kritické k údělu žen a jejich postavení v církvi. Budeme hledat odpověď na otázku, proč tomu tak je. Vycházet budeme z nezbytné sondy do života tehdejší společnosti, Pavlovy formace před a po setkání se vzkříšeným Kristem na cestě do Damašku, a ze srovnání s charakterem sdělení o ženách a jejich roli v církvi v deuteropavlovských listech, případně dalších novozákonních textech.

Střed práce se opírá o dva pilíře. Na vybraných textech se pokusíme o výklad hlavních tezí Pavlova teologického myšlení o ženách, přičemž výběr zkoumaných perikop umožňuje současně nasvítit některá úskalí v podobě na první pohled nekompatibilních pasáží. Druhý pilíř je koncipován jako kvantitativní a kvalitativní srovnání realizované nad množinou žen vyskytujících se v autentických Pavlových listech. Cílem je zjistit, na jakou roli žen v pavlovských obcích můžeme usuzovat. Ptát se budeme také na to, zda při této úvaze můžeme zároveň vypořádat přímou souvislost s Pavlovým smýšlením

o ženách, případně zda a jaké vazby lze identifikovat s klíčovými principy celkové Pavlovy teologické argumentace.

Práce, už jen pro svůj omezený rozsah, si neklade za cíl uspokojivě odpovědět na všechny předložené, případně další, logicky se nabízející a zde výslovně nezmíněné otázky. Realistickou ambicí autora je nabídnout prvotní vhled do fascinující problematiky s předchutí dílčích odpovědí jako pozvánku k dalšímu bádání. Pozvánka platí pro autora samotného a všechny, které téma této práce osloví.

1. Náboženská, kulturní, místní a rodinná východiska Pavlova vztahu k ženám

Pavel se narodil v řeckém městě Tarsu, kde byl vychován jako židovský chlapec uprostřed řecko-římského světa.¹ V nejširším slova smyslu tedy vyrůstal ve středomořském kulturním prostředí, jež mělo své kořeny ve čtyřech starobylých civilizacích – v židovské kultuře a tradici, v řeckém a římském světě a ve starověkém Egyptě.² Postavení, které ženám náleželo v těchto civilizačních kontextech, se promítalo do zákonů, zvyků a postojů k ženám nejenom v rodném Tarsu, ale také na všech místech, kde Pavel – už jako dospělý, jak před svým obrácením, tak i po něm – žil a působil. Snaha nahlédnout a správně porozumět Pavlovým teoretickým i praktickým, věroučným i pastoračním postojům k ženám během jeho „mise k pohanům“ se neobejde bez výchozího kontextuálního ukotvení v čase a prostoru.

1.1. Postavení žen ve společnosti

Hledáme-li nejmenší společný jmenovatel, který výše zmíněné kulturně-civilizační okruhy spojuje, dospíváme k nikterak překvapivému závěru: status žen, ve srovnání s postavením mužů, byl jednoznačně nižší. Zároveň ale platí, že toto konstatování, bez dalšího bližšího zkoumání a komparace, má příliš nízkou vypovídací hodnotu na to, abychom ho mohli uplatnit jako spolehlivé, nezpochybnitelné, univerzální a zároveň konkrétní realitu vystihující hodnotící kritérium. Fenomén, kterému se chceme věnovat, musíme nejprve řádně zasadit do příslušných časových a prostorových koordinát. Pokusme se tedy nejprve načrtnout specifika výše zmíněných kultur.

V židovské kultuře byl akční rádius žen poměrně limitovaný. Sňatek představoval formu výměnného ochodu mezi ženichem a jeho budoucím tchánem. Muž měl právo manželku kdykoli propustit, reciproční krok v podobě odchodu ženy od muže nepřipadal v úvahu. Ženy byly v běžném životě majetkově de facto naprosto závislé na mužích (otec, posléze manžel), dědické nároky byly silně omezené (dědictví po manželovi) anebo podmíněné výjimečností situace (dědictví po otci při neexistenci mužského dědice). Vzdělání bylo dívkám nepřístupné. Nejvyšší hodnota ženy vyplývala z její role matky,

¹ Tarsus (řecky Tarsós) byla významná helénistická metropole v Kilikii na jižním pobřeží dnešního Turecka. O tom, že apoštol v tomto městě vyrostl, se zmiňují Skutky apoštolů (Sk 9,30). K Pavlovým životopisným údajům a jejich případné problematičnosti viz POKORNÝ, Petr; HECKEL Ulrich. *Úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 204–216.

² Srov. LEONARD, Eugénie Andruss. St. Paul on the Status of Women. *The Catholic Biblical Quarterly* 1950, roč. 12, č. 3, s. 311–20, zde 311. [online] [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: JSTOR <<http://www.jstor.org/stable/43720223>>.

přednostně ovšem mužského potomstva. Nepřekvapí, že veřejný prostor, v židovské kultuře nejvíce artikulovaný rituálním prožíváním víry, byl dominantně mužskou záležitostí.

V Řecku se postavení žen různilo jak v čase, tak místě. Rozhodně však platilo, že ženy byly vůči mužům v nižším postavení. Manželství se příliš nelišilo od prodání do otroctví, i když po vstupu do manželství si žena podržela kontrolu nad částí svého věna. Majetnický postoj k ženě byl všudypřítomný – jestliže platil o manželkách, tím spíš charakterizoval vztahy mužů k sexuálním společnicím³ či otrokyním. S výjimkou dovedností spojených s chodem domácnosti se ženám obecně nedostávalo žádného vzdělání, neúčastnily se veřejného a politického života. Dokonce i v záležitostech rodinného života s nezbytným přesahem do společenské sféry (přijímání návštěv, společenské akce typu večeře) se nepočítalo s aktivní, rovnoprávnou účastí manželek. Jejich přítomnost se omezovala na podpůrnou roli organizačního charakteru při vytvoření nezbytného zázemí. Samotná sociální interakce byla mužskou doménou.⁴ Odpovědnost ženy za domov a chod domácnosti lze jistě vnímat jako jakousi újmu či omezení ve srovnání s možnostmi muže. Tehdejší řecká společnost však touto optikou netrpěla. Jistý vůdčí prvek, implicitně obsažený v jasně určeném segmentu domácí odpovědnosti ženy, byl podvědomě a přirozeně vnímán jako projev její vlastní důstojnosti a identity.

V Římě na tom byly ženy ve srovnání s Řeckem výrazně lépe. Vztah ženy k jejímu nejvíce přirozenějšímu poli působnosti se institucionalizoval do role *matrony* nebo *mater familias* příslušné domácnosti. Existoval dokonce rituál, kterým byla čerstvě provdaná dívka do této úlohy uváděna. Římské vnímání ženy jako strážkyně domova zahrnovalo nejen její odpovědnost za hmotná dobra, ale také za ctnostný a spořádaný život členů domácnosti.⁵ Na rozdíl od řeckého světa byla účast žen na společenském životě zcela přirozená, takže to, co byl u Řeků skandál, byl v římském světě sociální standard. Standard neúčasti žen na politickém životě byl naopak v obou kulturách stejný. Postavení římských žen se nicméně od sklonku 2. století před Kr. nepřetržitě zlepšovalo. Trend směřující k postupnému zrovnoprávňování se nejvíce projevoval v ekonomické

³ Jedná se o takzvané hetéry, nejčastěji propuštěné otrokyně nebo cizinky, nezdělané, nabízející dámskou společnost a sexuální služby.

⁴ Z dobových svědectví i archeologických nálezů lze usuzovat, že domy, minimálně bohatších Řeků, byly vnitřně rozděleny na prostory pro muže a pro ženy. Srov.: COTTER, Wendy. Women's Authority Roles in Paul's Churches: Countercultural or Conventional? *Novum Testamentum* 1994, roč. 36, č. 4, s. 350–72, zde 359. [online] [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/1560961>>.

⁵ Tamtéž, s. 359.

či společenské sféře, v dílčím přístupu ke vzdělání, nebo v narůstajícím vnímání manželství jako partnerského svazku.⁶

Jako poslední, a pro účely této práce nejméně relevantní, je třeba zmínit Egypt. Tam se ženy od nejstarších dob až k epoše, kterou zachycuje řecký historik Herodotos, těšily významným svobodám a právům srovnatelným s muži.⁷ Dozvuky této situace jistě ovlivnily středomořský kulturní kotel. Dlužno ovšem říct, že na začátku křesťanské éry na tom ženy v Egyptě nebyly lépe než jejich ženské středomořské protějšky.

1.2. Pavel a jeho vztah k ženám před začátkem jeho misijního působení

Lze oprávněně předpokládat, že Pavlův postoj k ženám v dobách jeho dospívání a rané dospělosti musel být ovlivněn všema shora uvedenými kulturními faktory, i když určitě spolehlivě jejich míru a vzájemný poměr není možné. S jistotou můžeme říci jen to, že dominantní vliv musela mít výchova v tradiční židovské rodině, jakkoli život v diaspoře a každodenní styk s helénskou kulturou nabízely širší společenský kontext.⁸ Nižší status žen musel být pro Pavla něčím přirozeným a nikoli nespravedlivým, zvláště bereme-li v úvahu, že Pavlovy postoje na prahu dospělosti byly formovány horlivým studiem Tóry a příslušností k frakci farizeů.⁹ O Pavlově horlivosti pro věc Zákona se dovídáme ze Skutků apoštolů i od Pavla samotného v jeho listech.¹⁰

Skutky nám podávají nejen samotný příběh Pavlova extatického setkání se zmrtvýchvstalým Ježíšem na cestě do Damašku, jeho obrácení a křest, ale řadu dalších svědectví předcházejících Pavlův a Barnabášův odjezd na první misijní cestu k pohanům. Z těchto líčení se ale nedozvídáme nic konkrétního o tom, jakým vývojem prošly Pavlovy

⁶ V kosmopolitním světě římského impéria 1. století po Kr. je na místě být velmi opatrný v kategorickém vymezování ekonomických, sociálních a dalších aktérů či faktorů. O úplné absenci žen v politickém nebo lépe politicko-veřejném prostoru nelze úplně hovořit, protože do některých z početných úřadů mohly být připuštěny i ženy za předpokladu, že si to mohly pro svou zámožnost ekonomicky dovolit, tj. mohly pokrýt finanční nároky zastávané funkce, i když přítomnost ženy ve funkci byla spíše reprezentativního charakteru. Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2018, s. 23. V sociologických studiích dané peridy se můžeme setkat s termínem „statusová inkonzistence“. Podle MEEKSE se jedná o důsledek multidimensionalitu definující postavení jedince ve společnosti. Jeden výrazně silný faktor, typicky majetnost, mohl nositeli přirozeného znevýhodnění, v našem případě ženě, její deficit de facto kompenzovat. Srov.: MEEKS, Wayne A. *The first urban Christians: The social world of the apostle Paul*. New Haven: Yale University Press, 1983, s. 22–23.

⁷ Řeč je o polovině 5. století před Kr. Srov. LEONARD, Eugenie Andruss. St. Paul, s. 311.

⁸ K některým standardům chování v řecké kultuře si Pavel zachoval stejný odstup jako zbožný Žid i jako následovník Krista. Proti volnosti až nevázanosti v sexuální oblasti vystupoval vždy velmi radikálně. Srov. HOLLAND, Tom. *Panství kříže. Jak se formovala duše Západu*. Praha: Dokořán, 2022, s. 90.

⁹ LEONARD, Eugenie Andruss. St. Paul, s. 313.

¹⁰ Srov. BROŽ, Jaroslav. Život a apoštolská činnost sv. Pavla. Studijní materiály KTF. [on-line] [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~brozj/distancni/pavel.html>>.

postoje k ženám, až dosud dominantně formované jeho židovskou výchovou a vzděláním. Můžeme jen spekulovat, do jaké míry Pavlovy postoje a jeho myšlení ovlivnila a formovala zcela nová zkušenost prvotní církve v Jeruzalémě a později v Antiochii, ve kterých – v dramatické změně ve srovnání s dobovou normou – měly ženy aktivní podíl na modlitbě a každodenním životě křesťanských komunit.

Stejně tak nevíme, jak velké penzum informací o Ježíšově životě, tak, jak o nich referují evangelijní texty – a to včetně početných pasáží, ve kterých ženy hrají velmi důležitou nebo dokonce naprosto zásadní roli – bylo Pavlovi v jeho předmisijním období, či později v jeho průběhu, známo.¹¹ Chronologicky prvními novozákonnými texty nejsou evangelia, ale právě Pavlovy vlastní spisy. Ježíš Kristus je sice v jeho listech naprosto ústředním tématem, ovšem Pavlův důraz se ubírá jiným směrem než texty evangelií. S výjimkou tradice poslední večeře a ústřední události smrti a zmrtvýchvstání Pavel nepřipomíná žádné další konkrétní události či okolnosti Ježíšova pozemského života, o kterých píšou evangelisté. Je pravděpodobné, že s příběhem Ježíšova života a obsahem jeho učení se Pavel seznámil interakcí s prvními křesťanskými komunitami Ježíšových následovníků a očitých svědků.¹² To ale stále neodpovídá na otázku, jak hlubokou a konkrétní znalost bezprostřední tradice Pavel měl.

Z novozákonních textů víme, že se Pavel setkal s Petrem i Janem, stejně jako s bratrem Páně Jakubem.¹³ Víme o sporech kolem hlásání evangelia pohanům a o kompromisu dosaženém na takzvaném prvním sněmu v Jeruzalémě. To, co se z novozákonních textů nedozvíme, je, zda se Pavel setkal s Ježíšovou matkou Marií. Nevíme, co věděl o její roli v Ježíšově životě, během jeho veřejného působení a v životě jeruzalémské komunity po Ježíšově vzkříšení, nanebevstoupení a seslání Ducha svatého. V Pavlových textech není

¹¹ U Pavla nenajdeme zmínku o prázdném Ježíšově hrobě či o ženách jako svědcích převratné velikonoční události prvního rána po sobotě. V I. listu do Korinta (1K 15,5–8) apoštol píše o zjevení vzkříšeného Krista Petrovi, Dvanácti, pěti stům bratřím a nakonec jemu samému. Událost vzkříšení je zde předložena s akcentem na jeho následné dosvědčení viděním Vzkříšeného. Implicitně tak obsahuje sdělení, že Pavel je stejný svědek Zmrtvýchvstalého, jako všichni před ním. Srov. BARTON, John. *Historie bible*. Praha: Kalich, 2022, s. 164.

¹² Pavel se seznámil s životem prvotní církevní obce nejprve v Damašku, kde zřejmě přijal křest a nějakou dobu působil (srov. Ga 1,17n), a poté především v Antiochii, kde působil delší čas (srov. Sk 11,26). Jistě leccos věděl o křesťanské obci v Jeruzalémě, částečně z vlastní zkušenosti (Ga 1,18; 2,1nn), částečně asi i ze zpráv od jiných křesťanů (srov. např. Ř 15,31). Srov. RYŠKOVÁ, Mireia: Pavel a křesťanská obec. *Cesty katecheze* 2011, č. 3. [online] [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2011-3/Pavel-a-krestanska-obec.html>.

¹³ Viz Ga 1,18nn.

o Ježíšově matce ani o ženách, které Ježíše během jeho veřejné působení doprovázely, ani zmínka. Nevíme, jak Pavel vnímal Mariinu roli, i roli ostatních žen, v příběhu spásy¹⁴

Navzdory všem těmto bílým místům je patrné, že v mezidobí mezi Pavlou konverzí a jeho první misijní cestou, muselo u Pavla, a to i v pohledu na ženy, dojít k hluboké proměně. Pavel měl čas přehodnotit své myšlení vzešlé z židovských, a v menší míře dalších středomořských tradic, pod zorným úhlem revolučně nových Ježíšovských ideálů. Nepřestal být sice hrdým příslušníkem svého národa a jeho dědictví, ale „v novosti Ducha“¹⁵ přijal za své Kristovy principy a aplikoval je na všechny problémy, kterým bude ve svých misijních letech čelit.¹⁶

¹⁴ Zajímavým paradoxem je ovšem fakt, že chronologicky první novozákonní zmínku o Ježíšově matce, i když bez uvedení jejího jména, najdeme právě u Pavla, konkrétně v Gal 4,4n. (Má se za to, že list byl napsán v roce 49 po Kr. nebo nejpozději do roku 57 po Kr.). Mariolog Georg SÖLL upozorňuje, že jde o teologicky nejvýznamnější biblický text dosvědčující úlohu Marie jako bohorodičky v dějinách spásy a základní pojítka mezi christologií a mariologií. Srov. SÖLL, Georg. *Storia dei dogmi mariani*. Roma: Academia Mariana Salesiana, 1981, s. 31.

¹⁵ Viz Ř 7,6.

¹⁶ Srov. LEONARD, Eugenie Andruss. St. Paul, s. 314.

2. Charakteristické rysy Pavlovy mise a jeho obcí

Pavlova misionářská taktika je velkým dílem popsána ve Skutcích apoštolů, její charakter je ale mnohem více a autentičtější patrný z jeho vlastních listů.¹⁷ Na tomto místě je vhodné upozornit, že také vzhledem k tématu této práce, jimž jsou ženy a jejich role v hlásání radostné zvěsti, budou zkoumaným a citovaným novozákonním textům dominovat primárně Pavlovy autentické listy. Sekundárně budou použity jemu připisované listy a teprve nakonec v míře potřebného doplnění Skutky apoštolů. Jsou to právě Pavlovy autentické listy, které obsahují nejvíce specifických zmínek o ženách, jejich místě v prvotních komunitách, jejich podílu na hlásání evangelia, stejně tak jako Pavlovu argumentaci kolem vztahu muž – žena v celém kontextu hlášené zvěsti vykoupení. O Pavlově vztahu k ženám by teoreticky mohly svědčit i některé z četných apokryfních spisů, ty ale kvůli jejich problematické výpovědní hodnotě a s praktickým ohledem na omezený rozsah této práce záměrně necháváme stranou.¹⁸

Nejdříve je ale nutné se pokusit o kompaktní pohled na specifika Pavlovy mise jako takové.

2.1. Vnější prostředí mise

Po příchodu do nového města se Pavel nejdříve orientoval na synagogu nebo na nějaké jiné veřejné místo (např. areopag v Aténách). První kontakty navazoval nejčastěji formou náhodných setkání s movitými jedinci, kteří se následně stali patrony prvních křesťanských komunit. Pavel sám byl typicky městský člověk. Je to patrné jak z jeho povolání (výrobce stanů), tak ze způsobu, jakým používal svou mateřskou řeč. Pavlova řečtina prozrazuje jeho městský původ svou formou i obsahem, ve kterém se to hemží

¹⁷ O Pavlově činnosti do počátku 50. let máme zprávy pouze ze Skutků apoštolů (tedy relativně pozdního sekundárního zdroje), které mají svou vlastní teologii, odpovídající době pozdějšího vzniku. Pavlův vlastní pohled na církevní obec a její problémy, apoštolův *modus operandi* i strategie jeho misijního úsilí jsou zachyceny v jeho listech napsaných v 50. letech. Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. Pavel a křesťanská obec.

¹⁸ Jedná se zejména o Skutky Pavla a Thekly, apokryfní dílo zřejmě z konce 2. století. Na pozadí poněkud fantastního líčení osudů hlavní aktérky rezonuje téma celibátu a čistoty jako preferovaného životního stylu a vedle toho také *de facto* rovnoprávné postavení žen s muži v otázce hlásání Krista. Právem je poukazováno na to, že autorovým záměrem bylo podložit autenticitu svého textu očividnými pojitky s pavlovskými texty. Jednak tematicky (velmi zjednodušenou interpretací Pavlova postoje k celibátu a manželskému životu a vazbou na důležitou roli žen v Pavlově misi), jednak zakomponováním některých aktérů, kteří se objevují v kanonických textech (Démas v 2Tm 4,10, Hermogenés v 2Tm 1,15). Srov. COTTER, Alisa: The Influence of Paul's View of Women on the Acts of Paul and Thecla. [on-line] [cit. 2024-04-11]. Dostupné z: Wichita State University <<https://journals.wichita.edu/index.php/ff/article/download/119/126>>. V české verzi jsou Skutky Pavla a Thekly (v pracovním překladu a s krátkým doprovodným komentářem Dany Bártové) snadno dostupné například na stránkách internetové revue Getsemany. Dostupné z: <<https://www.getsemany.cz/node/116>>.

obraty, metaforami a obrazy s vazbou na městský způsob života. Při pohledu do vlastních Pavlových listů, na rozdíl od Skutků apoštolů, nalézáme zmínky o synagogách poměrně zřídka. Řeč je nejčastěji o rodinách, domácnostech a o Pavlových kontaktech ve světě řemesla a obchodu. Pavel také umně využíval specifických charakteristik antických kosmopolitních měst. Jejich velká hustota osídlení a sociální předivo dané etnickými, náboženskými, obchodními a profesními vazbami napomáhaly vlastnímu šíření poselství o Kristu. Při něm se Pavel opíral o spojence získané prvotním hlásáním, kteří svými vlastními vazbami (rodina,¹⁹ další přirozené sociální vazby²⁰) zajistili, že hlásání rezonovalo v širším prostoru, který Pavel sám obsáhnout nemohl. Nezanedbatelnou roli hrálo také to, že antická města kompenzovala hustotu osídlení širokými veřejnými prostory. Ty napomáhaly setkávání, sociální interakci, sdílení a šíření nových myšlenek.²¹ Tento proces probíhal nejen místně, ale i na „makroúrovni“, to znamená v jádru, regionálních centrech i na periferiích římského impéria propojeného sítí cest, možnostmi námořní dopravy, čilou obchodní výměnou, relativní bezpečností a především bezbariérovostí komunikace vyplývající ze stmelující funkce řeckého jazyka a kultury.²² V těchto kulisách se zrodila *ekklēsia*,²³ typicky pavlovská místní komunita.²⁴ Vynikala překvapivou kompaktností a zároveň velkou vnitřní různorodostí, jistou exkluzivitou a semknutostí dovnitř a zároveň misijní otevřeností vůči okolnímu světu.

2.2. Specifika křesťanské obce

Specifické fungování pavlovských komunit je dobře patrné v kontextu typických antických institucí, neboť jejich srovnání dá vyniknout podobnostem i rozdílům.

O rodině/domácnosti jako základní jednotce společnosti, a analogicky i pavlovské komunity, už byla řeč. Tato analogie ale neodpovídá na otázku, co bylo tmelícím prvkem komunit v rámci jednoho města nebo provincie.

¹⁹ Rodina/domácnost byla základní sociální jednotkou antické společnosti. Nejednalo se ale výhradně o společenství osob spojených nejbližšími vazbami (partneři, rodiče – děti), eventuálně širšími rodinnými vazbami (další příbuzní). Do rodiny/domácnosti patřili i otroci, nádeníci, klienti, nájemníci nebo obchodní společníci.

²⁰ Typickou homogenní jednotkou antického města byly čtvrti/městské části tvořené takřka výhradně příslušníky stejného etnika, nebo jejíž obyvatelé si na živobytí vydělávali stejnou či příbuznou profesí.

²¹ Srov. MEEKS Wayne A. *The first urban Christians*, s. 28–29.

²² Období, kterému se věnujeme, je v historických pojednáních označováno termínem *Pax Romana*. K charakteristickým rysům této éry patřila atmosféra relativní stability v celém impériu, a zvláště velkých městských aglomeracích, což bylo živnou půdou pro větší sociální a ekonomickou mobilitu.

²³ Původní význam řeckého slova *ekklēsia* je shromáždění lidu v řeckém městě, tvořené svobodnými občany předepsaného věku. Srov. RYŠKOVÁ Mireia. *Pavel z Tarsu*, s. 33.

²⁴ V antice byla vzorem pro *polis*, jako fungující širší společenství, funkční rodina (její pojetí viz poznámka 19). Pavel tohoto příoměru ve vztahu ke svým obcím hojně používá, i když mezi fungováním přirozené rodiny a církevní obce jasně rozlišuje. Srov. tamtéž, s. 47.

Pavlovské komunity také vykazovaly určité podobnosti se zájmovými sdruženími (např. pohřební společnosti), jako malé skupiny s intenzivní sociální interakcí, rituálními či kultickými aktivitami, společným stolováním a výraznou rolí patronů. Křesťanské komunity byly ale ve srovnání s těmito spolky sociálně mnohem rozvrstvenější. Dalším rozdílem bylo to, že spolky se při svém fungování opíraly o demokratické mechanismy rozhodování, zatímco pro pavlovské komunity bylo typické využití charismat.

Největší inspiraci určitě představovala synagoga, kde najdeme nejvíce styčných bodů.²⁵ Podobnosti či přímo shody lze spatřovat v setkávání na jednom místě (synagoga, případně soukromé prostory), společných modlitbách, čtení a výkladu Písma, společném stolování a v tendenci interně v rámci komunit řešit vzniklé spory mezi členy. Zásadní rozdíl ovšem představují kritéria vstupu a příslušnosti, stejně jako role žen. V obou případech je jedním ze základních prvků odlišnosti a vlastní identity pavlovských komunit revoluční otevřenost křesťanských obcí.

Poslední institucí, ve které lze nalézt určité styčné body, je filosofická či rétorická škola, jako jistý myšlenkový směr s tendencí šířit danou nauku, zaštitěnou výraznou osobností a jejími následovníky, s eventuálními prvky komunitárního života.²⁶

2.3. Člen obce

Typický pavlovský křesťan byl městský člověk, často řemeslník nebo drobný obchodník. Movitější příslušníci pavlovských komunit zaujímali roli patronů, moderní terminologií řečeno sponzorů křesťanských společenství. Nejčastěji poskytovali společenství k dispozici své domy jako prostory k setkávání a neváhali pro společnou věc investovat i další možnosti, které vyplývaly z jejich hmotného zázemí, postavení a vlivu ve společnosti. Společenství jako celek vykazovalo velkou sociální různorodost fakticky kopírující rozrůzněnost okolní společnosti.²⁷ To bylo na jedné straně jakousi přirozenou

²⁵ Vztah mezi židovskou diasporou, včetně instituce synagogy, a nově vznikajícími křesťanskými komunitami naprosto přesahuje rozsah a zaměření této práce. Přesto je pro účely nezbytného kontextu dobré zmínit alespoň dva elementy: Židovské obyvatelstvo bylo ekonomicky velmi dobře integrované ve všech společenských vrstvách antické společnosti. Zároveň se židovské komunity těšily velké míře autonomie, vytvářejíc takzvané *politeuma*, jakési „město ve městě“ s vlastními pravidly fungování. To bylo často zdrojem napětí s okolní společností, jehož intenzita byla v místě i čase různá. Nakolik tento, pro diasporu typický model fungování ovlivnil utváření křesťanských komunit, zůstává stále předmětem intenzivního badatelského zájmu. Srov.: MEEKS Wayne A. *The first urban Christians*, s. 34.

²⁶ Společným prvkem je zde především všeobecná antická (tedy i židovská) tradice založená na vztahu učitele a žáka. Učitel sám byl pro své žáky zdrojem poučení, jak žít, a to slovem i příkladem. Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. Pavel a křesťanská obec.

²⁷ Poměrně rozšířená představa, že první křesťané patřili takřka výhradně k nižším společenským vrstvám minimálně v kontextu pavlovských obcí neodpovídá realitě. Srov. MEEKS Wayne A. *The first urban Christians*, s. 53.

brzdou nezdravého uzavírání se do sebe, na druhou stranu příslušníky obcí stavělo před permanentní dilema, jak novost a radikalitu přijaté zvěsti o Kristu žít v prostředí a pozicích vnějšího světa. Změna života křesťanům přinášela problémy, takže není divu, že Pavel ve svých listech často mluví o soužení a nepříjemnostech, chválí a povzbuzuje za vytrvalost,²⁸ nebo naopak napomíná a přísně kárá za nepřijatelný návrat ke starému způsobu života. Těžkosti, kterým členové křesťanských komunit pro svou víru a tím i odlišnost čelili, jsou Pavlem často připodobňovány k výkupnému utrpení Kristovu, což přispívalo k upevnění vědomí sounáležitosti s Ježíšem i s ostatními křesťany.

2.4. Vnitřní faktory soudržnosti obce

Při zkoumání fenoménu pavlovských komunit se můžeme setkat s termínem „resocializace obrácení“.²⁹ Soudržnost a identita nových komunit byla dána specifickým jazykem sounáležitosti plným výrazů orientovaných dovnitř jako „svatí“, „milovaní“, „povolání“, „děti“, „bratři“, „sestry“, nebo jako vymezení navenek, typicky užíváním pojmu „svět“. Nejsilnějším poutem byl rituál křtu jako včlenění do rodiny Kristových následovníků, oblečení se do „nového člověka“ a rozchod se starým světem.³⁰ Silným poutem byla také idea přináležitosti ke Kristovu tělu jak v individuálním a komunitárním, tak rituálním slova smyslu (slavení eucharistie). Důraz na osobní vztah s jediným Bohem, otevřený všem skrze víru, pavlovské křesťanské komunity stmeloval dovnitř a současně otevíral navenek. To v helénistickém světě ostře kontrastovalo s výlučností židovských diasporních komunit a účinně napomáhalo artikulaci identity křesťanských společenství. Křesťané se také odlišovali v pohledu na to, co je čisté či nečisté, ať už v oblasti bohoslužby, nebo v každodenním životě (pokrm, sexualita). Vymezovali se jak vůči židovské tradici, tak vůči ostatní společnosti. Kritériem čistoty a přípustnosti byl vnitřní postoj jedince spolu s důrazem na spořádaný a příkladný život komunity, nikoli vnější charakteristiky (obřizka, pokrm). Svědectví, které společenství vydávalo navenek, nebylo samoúčelné, nýbrž sloužilo jako pozvánka k následování.³¹

²⁸ Např. 1Te 1,6nn.

²⁹ Výstižnější a volnější český překlad originálu „*resocialization of conversion*“ by mohl znít „*nové společenské vazby vyrůstající z obrácení*“. MEEKS, autor tohoto sousloví, jím chce vyjádřit kvalitativní nadřazenost nových vazeb vzniklých příslušností ke komunitě nad přirozenými pouty. Srov. MEEKS Wayne A. *The first urban Christians*, s. 88.

³⁰ V kontextu antického světa je radikálně nové a odlišující také chápání času v životě jedince i křesťanského společenství. Kontrast hojně vyjádřený protikladem „předtím/potom“, „tehdy/teď“, „staré/nové“ není než variací na téma radikální novosti bytí křesťana dané ponořením do Kristova křtu. Z něj pramení nový život prožívaný na individuální i komunitární rovině s přesahem do vroucně očekávané eschatologické budoucnosti.

³¹ Přípravenost přijmout mezi sebe nové lidi, zaujaté Kristovým poselstvím, je pro rané křesťanské komunity typická. „*Na outsidera je vždycky nahlíženo jako na možného insidera.*“ Srov. tamtéž, s. 107.

2.5. Zdroje autority v obci

Klíčovou autoritou v křesťanské obci obecně byla nepochybně postava apoštola, v obcích založených Pavlem tedy Pavel sám. Na mnoha místech Pavlových listů jsme ale svědky vášnivé polemiky, ve které Pavel odmítá kritiku podsouvanou mu jeho odpůrci a konkurenty, že označení apoštol používá neoprávněně.³² Pro Pavla titul apoštol vyrůstá především z poslání svěřeného mu vzkříšeným Kristem „kázat mezi pohany“, získávat pro Krista nové následovníky a zakládat nové komunity.

Zvláštním, typicky pavlovským nositelem autority, byl spolupracovník. Jednalo se o muže a ženy, kteří Pavlovi pomáhali při zakládání nových komunit, cestovali s ním nebo cestovali a jednali sami na základě Pavlova mandátu. Obvykle se jednalo patrony a ochránce Pavla samotného nebo některého místního společenství. Hlavní rozdíl mezi autoritou apoštolů a spolupracovníků bylo poslání svěřené apoštolům přímo Bohem.

Třetím vůdčím typem v církevní obci byl nositel místní autority. Dotyčná osoba ji odvozovala z jednoho nebo současně více zdrojů: viditelných projevů Ducha, přirozené autority uvnitř obce a ze vztahu k apoštolům nebo jiným místním vůdcům.³³ Rozhodující zdroje autority v pavlovských církvích jsou ale nejvíce patrné na Pavlově osobě v podobě, jak se manifestují v jeho spisech. Jsou jimi sdílené hodnoty a společný prožitek, apoštolská legitimita, zjevení, Písmo a tradice, viditelné projevy Ducha (zázraky), hlásání paradoxu Kristovy smrti a vzkříšení jako zdroji opravdové moci ospravedlňující apoštolovu autoritu navzdory jeho viditelné slabosti.

Předložený pohled na specifika pavlovských komunit není jistě v detailech zcela vyčerpávající. Jde ale o užitečné a inspirativní zasazení tématu této práce do souvisejícího širšího věcného a historického kontextu.³⁴

³² Pavel se obhájí především v korespondenci do Korinta a v Listu Galatským. Ve větším detailu se k této otázce ještě vrátíme na jiném místě.

³³ Tamtéž, s. 136.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 84.

3. Pavel a ženy: Problémy teorie i praxe

V procesu šíření Ježíšovy radostné zvěsti mimo tradiční geografický a kulturně-náboženský rámec židovství sehrál Pavel naprosto klíčovou roli. Nepřehlédnutelný podíl na tomto úspěchu měly ženy.³⁵ Obě věty je možné vnímat jako konstatování, se kterým se bez problémů ztotožní všichni, kdo se nad dílem apoštola pohanů zamýšlejí z pozic laických i odborných.

Jak je tedy možné, že – v krajních pozicích – je Pavel pro jedny mužský šovinista a antifeminista a současně pro druhé apoštol ženské emancipace a nových společenských pořádků? Jak je možné, že jak v teorii (Pavlovo myšlení, ideová východiska, argumentace), tak i v praxi (pokyny pro život křesťanských obcí) jedni i druzí nacházejí hojnost argumentů pro tak odlišné chápání jednoho a téhož člověka?

3.1. (Ne)ucelenost nauky

Částečná odpověď na výše uvedené otázky je naznačena už v samotném názvu této podkapitoly. Očekávat, že prostou četbou celého pavlovského korpusu, případně Skutků apoštolů, lze dospět k extrakci autentického Pavlova myšlení o ženách a jeho postojů k nim, jednoduše nelze. Důvod je nasnadě: Část novozákonních spisů, tradičně spojovaných s přímým autorstvím apoštola, Pavel ve skutečnosti nepsal.³⁶ V případě Skutků apoštolů pak nesnáze spočívá v tom, že nelze spolehlivě rozlišit autorův teologický záměr od snahy autenticky zachytit obsah a okolnosti Pavlova hlásání. S plným vědomím tohoto omezení je zcela na místě pokusit se popsat a rozlišit, co se k Pavlovi, jako k osobě přímo jednající, jednoznačně váže, a co se – více či méně autenticky – Pavlovou osobou inspiruje či zaštiťuje. Překážkou tohoto snažení by nemělo být ani vědomí, že jednoznačné rozlišení pokrývající všechny nuance a odstraňující všechny pochybnosti je zřejmě nedosažitelným ideálem.

Rozsah této práce neumožňuje soustředit se v hlubším detailu na všechna místa, ve kterých Pavel (nebo Pavlem zaštiťující se autor/autoři) věnuje ženám. Zmíněno bude

³⁵ Zajímavý je v této souvislosti Pavlův výrok v 1 K 9,5: „*Nemáme právo brát s sebou věřící ženu, tak jako ostatní apoštolové i bratři Páně i Petr?*“ Smysl není orientován na aktivní roli žen, nýbrž na právo misionáře brát s sebou křesťanku, která ho – zřejmě podobně jako některé ženy Ježíše – doprovázela a starala se o něj. Jakou jinou roli v rámci misie mohla tato žena plnit, nám Pavlův výrok nesděljuje. Pavel ani Barnabáš toto právo pro sebe neuplatňovali, ačkoliv jinak patřilo zřejmě k samozřejmosti. Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. Ženy v Novém zákoně. *Getsemany*, č. 366, leden 2024. [on-line] [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: <<https://www.getsemany.cz/node/4209>>.

³⁶ Obecná shoda panuje na tom, že Pavlovi jako autorovi nelze připisovat takzvané pastorální epištoly, tj. 1. a 2. list Timoteovi a List Titovi. Vedle nich není Pavel rovněž považován za autora Listu Efezským a s vysokou pravděpodobností ani Listu Koloským a 2. listu Tesalonickým.

nejdříve několik vybraných pasáží s akcentem na jejich problematičnost, především z hlediska autenticity Pavlova autorství. Jako hlubší sonda do Pavlova myšlení poslouží analýza části 11. kapitoly 1. listu Korintským, i když – jak uvidíme níže – dokonce ani zde nebudou chybět hlasy zpochybňující částečné nebo dokonce úplné Pavlovo autorství.

Většina pasáží, které v pavlovském korpusu prosazují princip nadřazenosti mužů nad ženami, byla v minulosti chápána jako důkaz poměrně diskriminující mentality autora, aniž by se dlouho kladla otázka, zda autorem je skutečně Pavel sám. V důsledku bádání na poli biblických věd za poslední zhruba dvě staletí se situace dramaticky změnila: Pavlovo autorství inkriminovaných pasáží je naopak často zpochybňováno nebo dokonce přímo odmítáno. Za „nepavlovské“ jsou obecně považovány 1Tm 2,8–15³⁷ a Tt 2,3–15. V menší, ale stále nezanedbatelné míře, je Pavlovo autorství odmítáno v případech Ef 5,22–33 a Ko 3,18n.³⁸ Za postpavlovskou glosu je pak považován notorický známý úryvek zakazující ženám mluvit ve shromáždění, který najdeme 1K 14,33b–36 (resp. 1K 14,34n).

V posledně zmiňovaném případě stojí za to, krátce shrnout nejčastější argumenty v neprospěch Pavlova autorství kontroverzní pasáže: a) text se zdá být v přímém rozporu s obsahem téhož listu, respektive jiné jeho konkrétní části (1K 11,2–16), z níž naopak vyplývá, že ženy mají právo v křesťanském shromáždění mluvit; b) inkriminované verše narušují tok a kontext celé kapitoly 14, která pojednává o mluvení jazyky (glosolálie) a o prorockých aktivitách ve shromáždění; c) některé rukopisy umísťují verše 34–35 až na konec kapitoly 14, což by nasvědčovalo tomu, že se původně jednalo o poznámku na okraji opisovaného textu, která se teprve později stala jeho integrální součástí; d) odvolávka na zákon jako zdroj autority ve verši 34 působí „nepavlovsky“; e) celkově je pasáž nápadně podobná 1Tm 2,11n, což nasvědčuje tomu, že glosa by mohla mít původ ve stejných nebo podobných kruzích, ze kterých vzešly pastorální listy.³⁹

Někdy je na Pavlovu údajnou předpojatost vůči ženám poukazováno v souvislosti s obsahem 1K 7, kde naopak Pavla jako autora textu nikdo vážně nezpochybňuje. Takové čtení ale nebere v dostatečný potaz kontext zmiňované pasáže, protože ta pojednává

³⁷ Zajímavým detailem nasvědčujícím různosti autorů je skutečnost, že v této pasáži je za toho, kdo nejdříve překročil Boží příkaz, označena Eva, zatímco v nesporných listech Pavel za prvního hříšníka označuje Adama (srov. Ř 5,12–21; 1K 15,21n; 45–49). Nelze ovšem opomenout ani 2K 11,3, kde Pavel hovoří o Evě jako „oklamané“ hadem.

³⁸ Jde o známé pasáže, věnující se vztahům v rodině a mezi partnery a zdůrazňující vůdčí roli muže.

³⁹ Srov: WALKER, William O. Jr. 1 Corinthians 11,2–16 and Paul's views regarding women. *Journal of Biblical Literature* 1975, roč. 94, č. 1, s. 94–110, zde s. 94–95. [on-line] [cit. 2023-11-15]. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/3266038>>. Předložená argumentace samozřejmě nevyčerpává celou škálu možných vysvětlení/hypotéz.

o manželském životě a o prožívání sexuality v situaci intenzivně vnímaného eschatologického očekávání. Pavlovi kritici zároveň opomíjejí apoštolův evidentní důraz na vyváženost a vzájemnost vztahu mezi mužem a ženou (verše 3 a 4), což lze i v celkovém dobovém a kulturním kontextu (antika, židovství) považovat za něco rozhodně nesamozřejmého, ne-li přímo unikátního. Pokud by Pavel trpěl dobově podmíněným myšlením, nejsnazší by pro něj bylo zopakovat schéma přednostního práva muže v intimním životě. Stejně tak Pavlova preference pro celibát (verše 28; 32–35) nevychází z toho, že by apoštol považoval ženu za méněcennou nebo sexualitu za morálně závadnou. V Pavlově podání (a v již zmíněném eschatologickém očekávání) se jedná o apel na to, že pro každého v Krista opravdu věřícího má být růst Kristovy církve tím nejpodstatnějším.

Zajímavé je, že v neautentických pavlovských listech, ale nejen v nich (srov. např. 1Pt 3,1–7) nacházíme pasáže o vzájemném vztahu muž-žena a o postavení žen v něm, které se nápadně podobají svou kompozicí. Cílem těchto textů mohlo být „vykázat ženám jejich správné místo“. Text lze obvykle rozčlenit následovně: a) tvrzení či příkaz; b) historické či teologické zdůvodnění tvrzení či příkazu; c) zmírnění či zjemnění dopadu.⁴⁰ Pokud bychom tento vzorec chtěli použít jako svého druhu jednotící měřítko, které drží pohromadě pasáže autentických Pavlových listů nebo Skutků apoštolů pojednávající o Pavlově vztahu a postojích k ženám, velmi rychle bychom zjistili, že takové pojítka mezi těmito texty nefunguje. To je na první pohled patrné srovnáním deuteropavlovského uvažování o ženách s velmi známou Pavlovou tezí o rovnosti všech v Kristu (Ga 3,28) a s četnými pochvalnými zmínkami o ženách spolupracujících s Pavlem v různých formách na šíření radostné zvěsti (nejvíce v Ř 16).

3.2. „Ženy necht' jsou zahaleny“ (1K 11,2–16)

Jestliže výše uvedená, do Korinta adresovaná, výzva, v jednoduché parafrázi vyjádřená jako „ženy, ať mlčí“ (1K 14,33b–36), je Pavlovi připisována nezaslouženě, o dalším velmi známém korintském úryvku, opět v jednoduché parafrázi vyjádřeném jako „ženy necht' jsou zahaleny“ (1K 11,2–16), to už říci nelze. S názory, zpochybňujícími Pavlovo autorství, je sice možné se setkat, ovšem jedná se spíše o okraj názorového spektra.⁴¹

⁴⁰ Tamtéž, s. 103.

⁴¹ Srov. tamtéž, s. 97. Autor citované studie má za to, že je zřejmě první, kdo inkriminovanou pasáž jako celek považuje za interpolaci a připomíná, že teze o částečné interpolaci je naopak poměrně častá. S odvoláním na další autory přítom poukazuje na obecně přijímaný předpoklad, že finální verze pavlovského korpusu (tj. všech listů bez ohledu na autenticitu Pavla jako autora) musela být ve výsledku ovlivněna prací editorů, jejich interpolacemi, glosami, případně vypouštěním či slučováním textu/ů.

To v drtivé většině Pavlovo autorství uznává a víc se soustředí na zkoumání slučitelnosti sdělení předmětného textu s Pavlovým myšlením vyjádřeným na jiných místech jeho autentických textů. Předmětná pasáž, formulačně, kompozičně i argumentačně velmi komplikovaná, obsahuje celou řadu momentů umožňujících vícery výklad. Jádrem její kontroverznosti je skutečnost, že celkovým vyzněním text na první pohled budí dojem neslučitelnosti s Pavlovým pohledem na ženy, jejich vztahu k mužům a naopak, a jejich postavení ve společnosti.

² „Chválím vás, že si mne stále připomínáte a držíte se tradice, kterou jste ode mne přijali.

³ Rád bych, abyste si uvědomili, že hlavou každého muže je Kristus, hlavou ženy muž a hlavou Krista je Bůh.

⁴ Každý muž, který se modlí nebo prorocky mluví s pokrytou hlavou, zneuctívá toho, kdo je mu hlavou,

⁵ a každá žena, která se modlí nebo prorocky mluví s nezahalenou hlavou, zneuctívá toho, kdo je jí hlavou; je to jedno a totéž, jako kdyby byla ostříhaná.

⁶ Jestliže si žena nezahaluje hlavu, ať se už také ostříhá. Je-li však pro ženu potupné dát se ostříhat nebo oholit, ať se zahaluje.

⁷ Muž si nemá zahalovat hlavu, protože je obrazem a odleskem slávy Boží, kdežto žena je odleskem slávy mužovy.

⁸ Vždyť muž není z ženy, nýbrž žena z muže.

⁹ Muž přece nebyl stvořen pro ženu, ale žena pro muže.

¹⁰ Proto má žena mít na hlavě znamení moci kvůli andělům.

¹¹ V Kristu ovšem není žena bez muže ani muž bez ženy,

¹² vždyť jako je žena z muže, tak i muž skrze ženu – všechno pak je z Boha.

¹³ Posuďte to sami: Sluší se, aby se žena k Bohu modlila s nezahalenou hlavou?

¹⁴ Cožpak vás sama příroda neučí, že pro muže jsou dlouhé vlasy hanbou,

Ilustruje to na Güntheru Bornkammovi a jeho tezi o tom, že 2. list Korintským je kompilací pěti různých dopisů, napsaných v různých časech a pojednávajících o různých situacích. Jako nejpádňější důvod pro svou tezi o úplné interpolaci 1K 11,2–16 autor uvádí evidentní „rozbití“ kontextu: pasáž předchází i následují instrukce o jídle a pití. Pokud tedy zkoumaná pasáž vůbec byla součástí originálního 1. listu Korintským, pak by její místo mělo být spíše mezi kapitolami 12–14. Autor zároveň dále v citovaném textu (s. 100) upozorňuje, že teze o interpolaci se primárně soustředí na „podezřelý“ či neorganické zařazení textu na jeho místo, z čehož nelze bez dalšího vyloučit možnost, že autorem textu je Pavel. Zároveň ale platí, že není vyloučeno ani autorství někoho jiného než Pavla, nebo masivní redakční zásah editora/ů. Hypotéze tímto směrem by podle něj nasvědčovala argumentační příbuznost „v ženské otázce“ s listy Koloským, Efezským a 1. listem Timoteovi.

¹⁵ *kdežto pro ženu ctí? Vlasy jsou jí totiž dány jako závoj.*

¹⁶ *Chce-li někdo umíněně na tom trvat, tomu říkám: Není to obyčejem ani u nás, ani v ostatních církvích Božích.*“⁴²

Problém v Korintě spočíval v tom, že zevnějšek některých mužů se velmi výrazně vymykal typicky mužským identifikátorům (místo kratšího sestřihu dlouhé neupravené vlasy) a tím se zároveň podobal zevnějšku mnohých žen (taktéž dlouhé neupravené vlasy).⁴³ Pavel se ve shodě s dobovým náhledem obával, že dlouhé vlasy u mužů mohou být vnímány jako znak homosexuality, kterou jako takovou odmítal (srov. Ř 1,26n; 1K 6,9).⁴⁴ Stejně tak dlouhé neupravené vlasy u žen na veřejnosti mohly vzbuzovat dojem záměrné rezignace na společenské konvence a v nich obsažené vzorce chování připisované mužům a ženám. Tomu by odpovídal zjevný sarkasmus verše 6, který nezahalenou hlavu ženy dává na roveň hlavě rovnou oholené. To by se v dobovém kontextu rovnalo přiznané ženské homosexualitě. Pokud jde o problematiku zahalení, text v řeckém originálu neříká výslovně nic o tom, jakou má mít toto zahalení podobu, například ve formě závoje. Za velmi logické lze považovat, že oním zahalením se v souladu s doloženou dobovou praxí měly na mysli řádně upravené sepnuté vlasy.⁴⁵ Podpurným argumentem pro toto vysvětlení by pak mohlo být Pavlovo tvrzení ve verši 15, kde jsou vlasy pro ženy „ctí“ a „závojem“, pro muže naopak v předcházejícím verši 14 jsou dlouhé vlasy „hanbou“.⁴⁶

Pavlovi šlo v první řadě o to, aby při modlitbě žena nepřestala být ženou a muž mužem. Modlitbu, jako výsostné vyjádření jedinečného vztahu mezi člověkem a Bohem,

⁴² 1K 11,2–16. Zdroj citace: *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Český ekumenický překlad. 22. (13. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016.

⁴³ Pavel mohl být znepokojen společenským klimatem Korinta. Pro toto město byly typické poměrně rozvolněné sexuální mravy, které se mimo jiné projevovaly i záměnou identit mužů a žen v některých pohanských náboženských rituálech. S kultem Boha Dionýsia se pojila nevázanost, opilství, rezignace na obvyklé normy chování a oblékání, a promiskuita. Je oprávněné se domnívat, že Pavlovi leželo na srdci nejen mravné chování příslušníků obce jako znamení jejich nového života v Kristu, ale také dobrá pověst a vymezení se komunity Kristových následovníků vůči excesům okolní společnosti a specifických pohanských kultů.

⁴⁴ MURPHY-O'CONNOR, Jerome: 1 Corinthians 11:2-16 Once Again, *The Catholic Biblical Quarterly* 1988, roč. 50, č. 2, s. 265–275, zde 268. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: JSTOR <<https://www.jstor.org/stable/43719407>>.

⁴⁵ Tamtéž, s. 269.

⁴⁶ Zajímavé zmínky o andělech v 10 verši se věnujeme alespoň poznámkou pod čarou. Andělé jsou zmiňováni ze dvou důvodů: 1) mělo se za to, že tyto duchovní bytosti jsou přítomny při bohoslužebném shromáždění, 2) v židovské tradici mají andělé mužskou identitu, ženy by tedy svou krásou neměli pokoušet ani duchovní bytosti. Srov. REDONDO, Andrea Leitón. *La mujer en la propuesta doctrinal de Pablo de Tarso: un análisis desde sus epístolas auténticas*. [on-line] [cit. 2024-04-18]. Dostupné z: Universidad de Costa Rica <<https://revistas.ucr.ac.cr/index.php/filosofia/article/view/43394/43611>>.

realizovanou v jeho mužsko-ženské různosti, by zmatení identit znemožnilo. Pavlovi, zdá se, a to jak celkově, tak zejména ve verši 3, nejde o vztah definovaný termíny podřízenosti či nadřízenosti, ale o správnou artikulaci identity subjektu vztahu jako samotné podmínky jeho existence. Pokud bychom Pavlova slova vnímali mechanicky jako stupně na žebříčku podřízenosti a nadřízenosti v pořadí „žena-muž-Kristus-Bůh“, přinejmenším bychom Pavla vystavovali podezření, že Krista nepovažoval za rovného Bohu. To, co má Pavel na mysli, není otázka mocenské hierarchie, nýbrž správného řádu stvoření⁴⁷ a z něho vyplývající nezaměnitelnosti mužského a ženského prvku. Prakticky vzápětí se ale takový výklad zdá být neslučitelný s tím, co uvádějí další verše. Konkrétně z veršů 8 a 9 bychom mohli vyvozovat, že bez muže by nebylo ženy a žena že je tu účelově jen kvůli muži. Jde o tradiční, a v Pavlově době standardní, interpretaci příběhu o stvoření z knihy Genesis. Klíčem k správnému pochopení použité argumentace je její vazba na předcházející a zejména následující text. Vidíme dva cíle, které Pavel sleduje: Opět zdůrazňuje odlišnost muže a ženy, vycházející z božského záměru Stvořitele a zároveň si připravuje půdu k zásadnímu sdělení. Ve verších 11 a 12 totiž deklaruje radikální rovnost a vzájemnost muže a ženy. Muž a žena, v jejich různosti, vzájemné závislosti a nerozlučitelnosti stojí před Bohem jako sobě rovní, protože Bůh to tak od samého počátku chtěl a v Kristu jedinečným způsobem stvrdil. Opakuje se zde tedy koncept radikální rovnosti v Kristu, u Pavla nejpřesvědčivěji vyjádřený v Ga 3,28. Zúžený výklad podřízenosti a nadřízenosti by mohl obstát pouze při nepřipustně reduktivním čtení. Kontextuální četba takovou interpretaci neumožňuje.⁴⁸

3.3. „Ženy necht' mlčí!“. Nebo: „Necht' prorokují!“?

(1K 14,33b–36 vs. 1K 11,5)

Další perspektivou, kterou můžeme celou perikopu 1K 11,2–16 nahlížet, je role ženy při veřejném shromáždění obce. Z verše 5 můžeme vyvozovat, že aktivní účast žen

⁴⁷ Hlava, v řeckém originále *kefalé*, může vyjadřovat jak motiv nadvlády, tak původu. Použití v druhém slova smyslu by nasvědčovalo vyznění textu od verše 8 dále. Pavel neříká, že muž je *vládcem* ženy, nýbrž že žena má v muži svůj *původ* (srov. Gn 2). Modlitba ženy s nezahalenou hlavou by znamenala, že by došlo k narušení zrcadlení Boží slávy ve smyslu jejího původu a postupného vyzařování skrze muže a ženu zpět k Bohu. Totéž by platilo pro modlitbu muže se zahalenou hlavou.

⁴⁸ Ve výkladech této pasáže je poměrně silně přítomen názor, že Pavel verši 11 a 12 modifikuje starozákonní pohled ve prospěch optiky vykoupení tím, že zdůrazňuje rovnocennost muže a ženy. „*Je také zřejmé, že Pavel chtěl verši 11 a 12 trochu korigovat to, co v předchozím výkladu nebylo jasné. V posledku totiž chtěl vyzdvihnout stejné postavení muže a ženy.*“ KÄHLER, Else. *Die Frau in den paulischen Briefen*. Zürich: Gotthelf Verlag, 1960, s 51.

na veřejné modlitbě a zejména prorokování byla v pavlovských obcích běžnou praxí.⁴⁹ V opačném případě by postrádaly smysl Pavlovy instrukce o řádném zevnějšku, a to nejen žen, nýbrž i mužů. Bližší pohled na zkoumaný text ostatně poskytuje zajímavý vjem vyváženosti – Pavel neinstruuje, případně nekárá pouze ženy, nýbrž stejnou měrou muže i ženy. Je ovšem třeba zmínit poměrně častý názor, že účelem zmínek o mužích je pouze podtrhnout případnost či nepřípadnost postavení nebo chování žen. Proti tomu se může namítnout, že takový výklad by mohl obstát jen za předpokladu, že připustíme výklad skrze deuteropavlovské pasáže o ženách. V nich, jak jsme už opakovaně uvedli, zaznívají jiné, ženám méně nakloněné argumenty. Jejich „správnou“ vazbu na Pavlovo vlastní myšlení není možné a posteriori spolehlivě stanovit.

V neposlední řadě je třeba se vyrovnat se zjeveným nesouladem mezi veřejně vystupujícími ženami (1K 11,5) a příkazem, aby mlčely (1K 14,33b–36).

^{33b} „*Jako ve všech obcích Božího lidu,*

³⁴ *ženy necht' ve shromáždění mlčí. Nedovoluje se jim, aby mluvily; mají se podřizovat, jak to říká i Zákon.*

³⁵ *Chtějí-li se o něčem poučit, ať se doma zeptají svých mužů; ženě se nesluší mluvit ve shromáždění.*

³⁶ *Vyšlo snad slovo Boží od vás? Nebo přišlo jen k vám samotným?*⁵⁰

Jak je možné, že, Pavel – a to dokonce ve stejném listu a s odstupem pouhých několika kapitol – dává svým posluchačům zcela rozdílné pokyny? Nejpravděpodobnější odpovědi je široce sdílená teorie o „nepavlovské vsuvce“ ve 14. kapitole, o které jsme se už zmínili v předchozím textu.

Existují však i další možná vysvětlení bez ohledu na to, zda je autorem instrukce Pavel nebo někdo jiný. Verše se prý mají týkat jiného druhu mluvení. Zjevně tu nejde o prorokování jako v 1K 11,5, nýbrž o verbální projev narušující řádný průběh veřejného

⁴⁹ Charisma prorokování bylo v prvotní církvi ve velké vážnosti. V 1K 12,28 a Ef 4,11 je v seznamu služeb v církvi na druhém místě hned po apoštolské službě. V 1K 14,1 (srov. též verše 19 a 39) je prorokování označeno za nejvýznamnější z darů, kterým církev duchovně roste a který povzbuzuje a utěšuje (srov. verš 3). Prorokování při veřejné bohoslužbě může nevěřícímu zprostředkovat Boží poselství o jeho vlastní hříšnosti a může ho přivést k vyznání „Bůh je vskutku tady uprostřed vás“ (verše 24 a 25). Srov.: PELSER, Gerhardus Marthinus Maritz. Women and Ecclesiastical Ministries in Paul. *Neotestamentica* 1976, roč. 10, s. 92–109, zde s. 95. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: JSTOR <<http://www.jstor.org/stable/43048962>>.

⁵⁰ Zdroj citace 1K 14,33b–36: *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Český ekumenický překlad. 22. (13. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016.

shromáždění. Není to ovšem mluvení tak úplně bez účelu, právě naopak. Z verše 35 ve 14. kapitole vyplývá, že se nejspíš jednalo o dotazování k obsahu řečeného, o jakési meziotázky.⁵¹ Smyslem instrukce je tedy zachovat řád shromáždění a zároveň vyhovět společenské normě nepřipouštějící zpochybňování autority muže ženou na veřejnosti. Toto vysvětlení sice nepostrádá logiku, jeho slabinou ale je, že vyvolává další otázky. Předně: Řecký originál popisující v této pasáži mluvení (*lalein*) neznámá nutně nějak nevhodný projev. Dokládá to užití téhož slova v jiných kontextech a za jiným účelem na různých místech Pavlových spisů.⁵² Pominout nemůžeme ani námitku, že s doplňujícími otázkami/komentáři mohli ve shromáždění určitě „rušit“ i muži. O těch tu ale řeč není. I toto vysvětlení, vykazující ženy do dobově společensky náležitých pozic, by tedy spíše potvrdilo pozdější, a tedy „nepavlovský“, původ pasáže.⁵³

Někteří stoupenci Pavlova autorství předmětné pasáže ještě předkládají vysvětlení, která bychom mohli souhrnně označit jako hypotézu „harmonické domácnosti“.⁵⁴ Tvrdí, že reálný problém ženského dotazování ve shromáždění spočíval nejen v překročení rolí, veřejném zpochybnění loajality vůči vlastnímu manželovi, ale i vnesení rušivého elementu do domácího soužití. To vše mohlo nastat v okamžiku, kdy manželka ve shromáždění tvrdila něco jiného než její muž, nebo jej (nebo oba manželé sebe navzájem) vystavila jiné nepříjemné situaci. To se mohlo stát v okamžiku, kdy žena vystoupila z přípustné role prorokování nebo veřejné modlitby a ocitla se v roli poučovací/hodnotící/názorové. Apoštolův pokyn by podle stoupců této teorie mohl znamenat něco jako „nechte si to na doma, vyhněte se nepříjemné situaci na veřejnosti, a ještě to prohloubí vaše partnerské soužití společným úsilím o poctivé chápání a prožívání víry“.⁵⁵

Jiný menšinový názor zastávající Pavlovo autorství staví také na premise pokynu pro jinou situaci a tvrdí, že se nejedná o nějaké apoštolovo „přitvrzení“ vůči ženám, nýbrž

⁵¹ KÄHLER, Else. *Die Frau*, s. 79.

⁵² Např. ve významu hlásání: 1K 2,6n (moudrosti Boží), Fp 1,14 (slova Božího), 2K 2,17 (evangelia). Srov. PELSER, Gerhardus Marthinus Maritz. *Women*, s. 97.

⁵³ Pokyn, podle kterého se „ženy mají ptát svých mužů doma“ (verš 35a) zrcadlí dobovou vzdělávací praxi. S výjimkou dívek z bohatých rodin, které si mohly dovolit soukromé učitele, ženy v antické ani židovské společnosti přístup ke vzdělání neměly. Vzdělávat se mohly pouze zprostředkovaně dotazováním mužských členů rodiny.

⁵⁴ Srov. TOEWS, John E. The Role of Women in the Church: The Pauline Perspective. *Direction. A Mennonite Brethren Forum* 1980, roč. 9, č. 1, s. 25–35. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <<https://directionjournal.org/9/1/role-of-women-in-church-pauline.html>>.

⁵⁵ Instrukce v tomto smyslu by byla na svou dobu „progresivní“, neboť ideálem diskuse mezi manžely v antické společnosti byla soukromá výměna názorů limitovaná na praktické otázky chodu domácnosti. Srov. tamtéž, s. 25–35.

o autentický postoj, jakkoli budí zdání neslučitelnosti s jinými Pavlovými vyjádřeními.⁵⁶ Proti tomu ale lze namítnout, že pokud by Pavel měl problém s aktivním vystupováním žen ve shromáždění obce, nečekal by zřejmě s příkrým pokynem o mlčení na kapitolu 14, ale aplikoval by jej už na situaci popsanou v 11. kapitole.

Máme ovšem za to, že nejpádnějším argumentem proti Pavlovu autorství je Pavel sám. Podobně jako při řešení problému podřízenosti-nadřízenosti ve výkladu 1K 11,2–16, i zde můžeme poukázat na neslučitelnost deklarované podřízenosti ženy s konceptem radikální rovnosti v Kristu, který Pavel postuluje v Ga 3,28.

⁵⁶ PELSER, Gerhardus Marthinus Maritz. *Women*, s. 97 s odvoláním na LEENHARDT, Franz J.: Die Stellung der Frau im Neuen Testament und in der alten Kirche. *Kirchliche Zeitfragen*. Zürich: 1949, č. 24, s. 6.

4. Pavel a ženy: Spojenci v hlásání radostné zvěsti

Klíčovým místem, ze kterého je patrné, jak důležitou roli ženy hrály nejen v Pavlově myšlenkovém světě, ale zejména v jeho misi, je poslední, 16. kapitola Listu Římanům.⁵⁷ Bez ní by se zdroj informací o ženách čerpaný přímo ze spisů náležejících do pavlovského korpusu snížil o plné dvě třetiny.

V dalších listech jsou ženy zmiňovány jen sporadicky nebo dokonce vůbec. Mimo list Římanům najdeme jen Chloé a Prisku (obě 1K), Evodii a Syntyché (obě Fp), Apfii (Fm), Klaudii, Timotejovu babičku Loís a jeho (nejmenovanou) matku a znovu Prisku (všechny 2Tm). Nějaké bližší, a to ještě spíše jen sporé a situační, informace k těmto ženám se na citovaných místech váží jen k Evodii a Syntyché a k Prisce.

Legitimním zdrojem informací o ženách jsou pochopitelně i Skutky apoštolů. Ty zrovna v případě Prisky a jejího muže Akvily dokreslují příběh této dvojice velmi důležitými črty. Jen ve Skutcích a nikde jinde se také dovídáme o Lydii a její roli při vzniku první pavlovské církevní obce na evropském kontinentu ve Filipech. Jak už jsme ale zmínili v první části této práce, informace čerpané ze Skutků apoštolů budou mít naše potřeby spíše doplňkový charakter, protože těžiště bádání leží primárně ve vlastních Pavlových textech, sekundárně pak v celém pavlovském korpusu bez ohledu na autenticitu.

Celkem je v pavlovském korpusu řeč o 19 konkrétních ženách, z nichž 15 se vyskytuje na 11 místech v Pavlových autentických listech, zbylé 4 najdeme v listech deuteropavlovských. Jedno jméno z celkového počtu se vykytuje jak v autentických (2x), tak v deuteropavlovských (1x) listech. Většinu protagonistek, nikoli všechny, známe jménem. V některých případech je identita ženy vyjádřena pouze příbuzenským vztahem k mužskému rodinnému příslušníkovi, kterého na rozdíl od zmiňované ženy známe jménem. V příložené tabulce (Tab. 1) je místo výskytu ženské aktérky v textech pavlovského korpusu určeno příslušným veršem, přičemž u některých veršů je zmíněna více než jedna žena, nebo naopak totéž jméno můžeme najít na více místech. Heslovitě jsou také připojeny v textu obsažené doplňující informace. Další tabulka (Tab. 2) přináší přehled zmínek o mužích a ženách a jejich vzájemné srovnání.

⁵⁷ Pro potřeby této práce není rozhodující stále otevřená debata o možném samostatném původu této závěrečné kapitoly. Pavlovo autorství zpochybňováno není. Srov. tamtéž, s. 104.

Tab. 1: Přehled žen zmíněných v jednotlivých listech pavlovského korpusu.

Spis (počet žen)	Jméno (verš)	Další informace
Galatským (0)	žádné	žádné
1. Tesalonickým (0)	žádné	žádné
2. Tesalonickým (0)	žádné	žádné
1. Korintským (2)	Chloé (1,11)	někteří od Chloé
	Priscilla/Priska (16,19)	skrze Pavla zdraví Korint'any spolu s manželem Akvilou a s církví v jejich domě
2. Korintským (0)	žádné	žádné
Římanům (11)	Foibé (16,1)	'naše sestra', diakonka církve v Kenchrejích, dobrodinka/patronka (<i>prōstātis</i>)
	Priscilla/Priska (16,3)	spolupracovnice spolu s manželem Akvilou, (<i>synergós</i>), církev v jejich domě
	Marie (16,6)	'tolik se pro vás napracovala'
	Junia (16,7)	spolu s Andronikem apoštolové zvláštní vážnosti, stejného původu jako Pavel, křesťané dříve než on
	Tryfaina a Tryfósa (16,12)	'které pracují v díle Páně'
	Persis (16,12)	'mně velmi drahou, horlivě pracovala v díle Páně'
	Rufova matka (16,13)	'která i mně byla matkou'
	Julie (16,15)	žádné
	Nereova sestra (16,15)	žádné
	Olympia (16,15)	žádné
Efezským (0)	žádné	žádné
Filipským (2)	Evodie a Syntyché (4,2)	'domlouvám (jim), aby byly zajedno v Pánu', 'vedly zápas za evangelium spolu se mnou', 's ostatními spolupracovníky'
Koloským (1)	Nymfa (4,15)	církev v jejím domě
Filemonovi (1)	Apfie (1,2)	'naše sestra' (srov. Ř16,1 - 'naše sestra Foibé'), církev v domě Filemona (a Apfie)
1. Timoteovi (0)	žádné	žádné
Titovi (0)	žádné	žádné
2. Timoteovi (4)	Loís a Euniké (1,5)	babička a matka Timoteje, připomínány Pavlem pro jejich víru
	Priska/Priscilla (4,19)	žádné
	Klaudie (4,21)	žádné

Tab. 2: Přehled zmínek o mužích a ženách v pavlovském korpusu a jejich srovnání.

Spis	Ženy	Muži	Celkem
Galatským	0	5	5
1. Tesalonickým	0	2	2
2. Tesalonickým	0	2	2
1. Korintským	2	13	15
2. Korintským	0	2	2
Římanům	11	23	34
Efezským	0	1	1
Filipským	2	3	5
Koloským	1	10	11
Filemonovi	1	9	10
1. Timoteovi	0	1	1
Titovi	0	5	5
2. Timoteovi	4	12	16
Celkem	21	88	109

Poměr zmínek o mužích a ženách v celém pavlovském korpusu v přímé spojitosti s Pavlovou misí vyznívá jednoznačně ve prospěch mužů. Jmenovitě je uvedeno 88 mužů a pouze 21 žen. I když autoři tohoto srovnání připouštějí, že kvantitativní hledisko má pouze omezenou vypovídací hodnotu, přesto je tento fakt v kruzích spíše sympatizujících s tradičním vnímáním sociálních rolí mužů a žen ve společnosti interpretován jako důvod k mírnění optimismu opačného názorového tábora.⁵⁸

4.1. Římská sonda do Pavlova misijního vztahu k ženám

V poslední kapitole listu Římanům Pavel zdraví celkem 34 osob, z nichž 11, tedy přibližně jedna třetinu, jsou ženy.⁵⁹ Zastoupení tak velkého množství žen v pozdravech,

⁵⁸ BOLT, Peter; THOMPSON, Mark. Woman in the Pauline Mission. In: *The Gospel to the Nations*. Downer Grove: InterVarsity Press, 2000. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: CBMW <<https://cbmw.org/2000/06/06/women-in-the-pauline-mission/>>. Údaje v uvedených tabulkách jsou převzaty z citovaného zdroje, výsledná podoba se od originálu v některých ohledech liší v důsledku samostatné rešerše a lehce odlišného zacílení autora tohoto textu.

⁵⁹ Jisté je významné zastoupení žen, nejistý je jejich počet. Ve třech z 11 uváděných případů panovaly, nebo stále ještě panují, pochybnosti o tom, zda se zmiňuje žena nebo muž. Jak uvádíme dále v textu, dilema Junia/Junius je vyřešeno ve prospěch ženy. S jistotou ale nevíme, zda Pavel zdraví Olympii nebo Olympia, Julii nebo Julia.

kteřé Pavel do Říma směřuje, nasvědčuje existenci řady domácích cířkví, tj. společenství soustředěných kolem určitého domu. To dávalo ženám v antickém, a specificky řecko-římském, světě zvýšenou možnost společenské realizace, kterou ve veřejném prostoru až na výjimky postrádaly.⁶⁰

První z žen, hned ve verši 1, je Foibé, pravděpodobná doručovatelka listu, o které Pavel mluví jako o sestře a které přisuzuje tituly *diákonos*⁶¹ cířkve v Kenchrejích⁶² a *prōstātis* mnoha lidí i Pavla samotného.⁶³ Debatu s otevřeným koncem představuje bádání nad tím, co si pod slovy jáhen(ka)⁶⁴ Foibé představit. Oficiální úřad v základu shodný s posláním jáhna, jak je nám známo od nejstarších dob až do současnosti? Jakýsi jeho vývojový předstupeň?⁶⁵ Nebo něco zcela specifického, s čím má dnešní jáhenská služba relativně málo, nebo dokonce takřka vůbec nic společného?

Vzhledem k hojnému použití termínu *diákonos* napřič novozákonnými texty – přičemž významově se dle kontextu nemá na mysli vždy jen specifická cířkevní služba, nýbrž často jde o širší význam tohoto pojmu – není možné bez dalšího tvrdit, že Foibé byla nositelkou oficiální jáhenské služby. Na druhou stranu není k dispozici jediný přesvědčivý argument, který by tuto alternativu vylučoval.⁶⁶ Těžko můžeme tvrdit, že Pavel měl něco jiného na mysli, když toto slovo použil v případě Foibé a něco jiného, když tímto termínem tituloval sebe sama, Timoteje a blíže neurčené představitele obce ve Filipech.⁶⁷ Určitým vodítkem by mohlo být současné použití výrazu *prōstātis*, jež by

⁶⁰ Zdá se, že kombinace „kultická setkání + zázemí domu + společensky nadstandardní úloha žen“ se na scéně objevila dřívě než fenomén domácí cířkve v raném křesťanství. Stejný vzorec fungování můžeme vypořozovat i u jiných nových náboženských hnutí nebo specifických duchovních směrů (např. různé mysterijní kultury) sledované doby. Mohlo se dokonce jednat o jeden z faktorů, který přispěl k rychlému šíření křesťanství nejenom v Římě, ale i v dalších antických metropolích. Srov. SCHÜSSLER-FIORENZA, Elisabeth. *In Memory of Her: A Feminist Reconstruction of Christian Origins*. New York: Crossroads, 1985, s. 176.

⁶¹ Výraz *diákonos* může být překládán nejen jako jáhen, tedy označení formalizované služby v cířkvi, jejíž obsah se vyvíjel v čase, ale také generičtějším výrazem služebník.

⁶² Kenchreje byly jedním ze dvou přístavů v Korintě.

⁶³ Pro výraz *prōstātis* se nabízejí překlady zahrnující pojmy ochránce, patron, sponzor, podporovatel, mecenáš, pomocník. Vystihnout správně podstatu užití v tom kterém případě není snadné, rozhodující roli vždy hraje bezprostřední nebo i celkový kontext. „*Foibé byla pravděpodobně zámožná žena vysoko na společenském žebříčku, která své postavení, zdroje a čas dala do služeb putujících křesťanů, jakým byl Pavel, který potřeboval pomoc a podporu.*“ Srov. BOLT, Peter; THOMPSON, Mark. *Woman in the Pauline Mission* s odvoláním na MOO, Douglas J. *Epistle to Romans*. Nashville: Thomas Nelson, 1996, s. 916.

⁶⁴ Výraz je v originále v maskulinu.

⁶⁵ Srov. PELSER, Gerhardus Marthinus Maritz. *Women*, s. 102 s odvoláním na KÄSEMANN, Ernst: *An die Römer. Handbuch zum Neuen Testament*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 1974.

⁶⁶ Ve prospěch Foibé jako jáhenky lze argumentovat pozdější situací zachycenou deuteropavlovskými listy. V nich je obsažen ideální profil nositele této služby, přičemž formulace dané pasáže nasvědčuje tomu, že se jednalo o muže i ženy (srov. 1Tm 3,11). Sílu této argumentaci paradoxně přidává i fakt, že obecně se deuteropavlovské spisy staví k ženám dosti rezervovaně.

⁶⁷ Fp 1,1.

mohlo dotvrzovat vážnost a autoritu, kterým se Foibé v domovské obci i v širším církevním společenství těšila.⁶⁸ Ani to však nijak neřeší problém vlastního obsahu služby jáhna v době vzniku listu Římanům. Nic konkrétního o této službě, na kterou můžeme usuzovat z autentických Pavlových listů jen z Ř 16,1 a Fp 1,1, jednoduše nevíme.⁶⁹ Termín *diákonos*, ovšem jen v obecném smyslu *služebník*, Pavel používá jen v 1K 3,5, kde tak tituluje sebe a Apolla a dál jen genericky ve spojitosti se službou Bohu, Kristu, nebo evangeliu. V několika případech pak takto tituluje Krista samotného.⁷⁰ Pro úplnost je třeba uvést ještě užití v deuteropavlovských listech. V listech Efezským a Koloským je tak titulován Tychikus a v 1. Timoteovi samotný Timotej.⁷¹ Bez ohledu na to, zda, jakou, případně zda už i nějakým způsobem formalizovanou, službu pojem *diákonos* v pavlovských obcích představoval, jisté je, že Foibe byla *diákonos* jako kterýkoli jiný nositel tohoto titulu.

Pozdravy, které nacházíme ve verších 3–5, patří Prisce (nebo také Priscille, jak se o ní píše ve Skutcích apoštolů) a jejímu muži Akvilovi. Tato partnerská dvojice, kterou Pavel potkal poprvé v Korintě (Sk 18,2n), sehrála v Pavlově misi velmi důležitou roli. Příznačné je, že Priska je jmenována jako první a oba partneři jsou Pavlem označeni za *synergous* (ak. pl.) tedy spolupracovníky.⁷² Pojem *synergós* (nom. sg.) označuje někoho, kdo má spoluúčast, podíl na tomtéž, v jistém smyslu tedy jde o partnerství či rovnocennost. Pavel ho používá, když mluví o sobě a Apollovi (1 K 3,9) nebo o Evodii, Syntyché a Klementovi (Fp 4,2n). Zásadní přitom je, že v pasáži, která o Prisce a Akvilovi referuje ve Skutcích apoštolů v souvislosti s Apollem, se konstatuje poučování ve věcech víry. Význačnému kazateli Apollovi se ho dostalo rovnou měrou od obou manželů v jejich domě.⁷³ Skutky apoštolů dosvědčují, že Priska a Akvila patřili k nejužším

⁶⁸ Napovídaly by tomu i doporučující slova chvály, kterými Pavel vůči Foibé nešetří v 16,2.

⁶⁹ Neuškodí pokusit se o alespoň rámcové vymezení problému. Za předpokladu, že pozdější definice funkce jáhna, jak ji popisují pastorální listy, představuje logické pokračování předchozího vývoje z Pavlovy doby, pak hlavním smyslem bylo vyčlenění dané osoby v církvi pro pomoc potřebným (Tt 1,9; 1Tm 3,8–13), což by se shodovalo s časově dřívější charakteristikou (Fp 1,1). Předpokládala se bezúhonnost, nikoli však služba hlásání (1Tm 3,2; 3,8–10; 12n) nebo podíl na vedení církve (1Tm 2,12; 5,17).

⁷⁰ Srov. PELSER, Gerhardus Marthinus Maritz, *Women*, s. 103.

⁷¹ Ef 6,21 a Ko 4,4; 1Tm 4,6.

⁷² Další zmínky o nich najdeme v 1K 16,19; Sk 18,2, 18,18n., 18,26 a 2Tm 4,19. Priska je na prvním místě před manželem jmenována celkem ve čtyřech případech. O důvodech poměrně neobvyklého pořadí se dá jen spekulovat. Nejčastěji se objevují vysvětlení jako: dominantnější charakter Prisky; manžel uvěřil v Krista až po ní a díky ní; Priska poskytla prostředky ke společnému podnikání/byla jeho duší. Srov. BOLT, Peter; THOMPSON, Mark. *Woman in the Pauline Mission*, s odvoláním na DUNN, James D. G.: *Romans 9–16*. Nashville: Thomas Nelson, 1988, s. 892.

⁷³ Není důvod si myslet, že „poučovatelem“ byl jako muž pouze Akvila. Stejná „maskulinní“ logika by nepřipouštěla uvádění Prisky jako první ve většině instancí, kdy je ve Skutcích či u Pavla o obou manželech řeč.

Pavlovým spolupracovníkům v misi mezi pohany. V Efezu, Korintě a Římě poskytovali svůj dům pro shromáždění křesťanů, Pavlovi byli všemožnou oporou, dokonce pro něj riskovali svůj život.

Ve verši 7 najdeme pozdravy určené další, zřejmě partnerské, dvojici Andronikovi a Junii.⁷⁴ Ty Pavel tituluje dokonce jako apoštoly, spoluvězně, věřící v Krista dříve než on sám a jako Pavel židovského původu. Málokterý srovnatelně krátký úryvek novozákonního textu, co do formy navíc „jen“ zdvořilostního charakteru, v sobě obsahuje tolik informací, které volají pro upřesnění či vyjasnění. Pavel do Říma nezdraví apoštola Petra,⁷⁵ nýbrž apoštola Andronika a apoštolku Junii, oba *vynikající mezi apoštoly!*⁷⁶

Problém představuje vymezení pojmu apoštol. V průběhu času až do současnosti se ve všeobecném vnímání stal synonymem pro původních dvanáct Ježíšových nejbližších učedníků, Matěje, který nahradil Jidáše, a Pavla samotného.

To, že si Pavel sám tento titul přisvojuje, vyvolalo v prvotní církvi nejednu kontroverzi. Doklady o tom najdeme v Pavlových autentických listech Galat'anům a Korint'anům. Pavel se v nich vášnivě vyrovnává s konkurenty v hlásání radostné zvěsti, kteří zpochybňují jeho nárok na apoštolský titul.⁷⁷ Dokonce ani autor Lukášova evangelia

⁷⁴ Teorie manželského páru je nejpravděpodobnější, i když druh vztahu mezi oběma z textu jednoznačně nevyplývá. Na dlouhá staletí se navíc v opisech a překladech z Junie zcela neprávem stal Junius (ostatně ČEP tuto verzi uvádí stále). Na vině je gramatická forma jména, která se v řeckém originálu v akuzativu mezi ženskou a mužskou formou liší jen znaménkem přízvuku, přičemž v průběhu času v opisech převážila mužská forma. Správnost původní ženské formy se opírá o dva silné argumenty: 1. Jan Zlatoústý Junii vyzdvihuje jako výtečný vzor, když ji Pavel neváhá nazvat apoštolem. Srov.: TOEWS, John E. *The Role of Women*, s. 25–35. 2. Poznatky moderní archeologie dokládají četné použití jména Junia, pro mužskou variantu naopak není k dispozici jediný důkaz.

⁷⁵ Petr je spojován s Římem jako zakladatel tamních církevních obcí jen na základě tradice vycházející navíc z pozdních apokryfů, tzv. pseudoklementinských spisů. Mezi ně patří také Skutky Petrovy. V Novém zákoně samotném žádný důkaz o Petrově cestě do Říma nenajdeme. U Pavla (Ga 2,11; 1 K 9,5) jsou jen zmínky o tom, že Petr cestoval.

⁷⁶ Formulace v řeckém originálu *episēmoi en tois apostolois* (*vynikající mezi apoštoly*) připouští dvojí interpretaci: inkluzivní, tj. jedná se o vynikající apoštoly, nebo exkluzivní, tj. vztah k apoštolům je dán pozorností, kterou dotčení u apoštolů vzbuzují. Většinový názor se kloní k inkluzivní interpretaci.

⁷⁷ Pavel v listu Galatským svou argumentaci staví na tom, že nebyl povolán od lidí, nýbrž má přímý mandát od Krista a Boha Otce, který Ježíše vzkřísil z mrtvých (1,1). Tvrdí, že evangelium, které hlásá, nepřevzal od člověka, nýbrž zjevil mu ho Ježíš Kristus (1,11n), a že po svém obrácení se až po několika letech potkal z apoštolů pouze s Petrem (1,18). Vůči Petrovi se pak vymezuje na dalších dvou místech: Zmínkou o rozdělení „sfér“ při hlásání evangelia, kdy k Židům je povolán Petr a Jakub, bratr Páně, a k pohanům Pavel a Barnabáš (2,7nn) a ostrou kritikou Petrova pokrytectví v otázce stolování s pohanokřesťany v Antiochii (2,11nn). Z textu je také patrné poměrně pružné chápání apoštolské autority v prvotní církvi. Ani bratr Páně Jakub, ani Barnabáš, ani Pavel nepatří jako Petr ke Dvanácti, což ale není na překážku rovnocenného dialogu o modalitách apoštolského hlásání radostné zvěsti.

Podobně v korespondenci do Korinta Pavel hned v úvodních pozdravech zdůrazňuje svůj přímý apoštolský mandát od Boha (1K 1,1; 2K 1,1) a varuje před nesprávným chápáním autority, které může nabýt podoby stranicství (1K 1,12; 3,5). Obhajuje svůj status apoštola poukazem na vykonané dílo (1K 9,2) a na to, že má stejný nárok na podporu, která není upírána jiným (1K 9,5). Vůči svým kritikům neváhá použít ostrá slova odsouzení, když pro ně používá označení *hyperlian apostoloi* – tj. „superapoštolé“ (2K 11, 5; 12,11), vytýká jim faleš (2K 11,13nn), přičemž na podporu své argumentace neváhá odkázat

a Skutků apoštolů, jejichž druhé polovině osoba Pavla naprosto dominuje, se neodvažuje Pavla apoštolem nazvat. Tímto titulem označuje ty, kteří byli svědky Ježíšova působení, jeho smrti a vzkříšení.⁷⁸ Pro Pavla je ovšem apoštolem ten, kdo je poslán Bohem k hlásání radostné zvěsti a založení nové obce věřících. Není to to tak, že by tím negoval specifické postavení Dvanácti, Petrův primát či důležitou roli Ježíšových příbuzných (bratr Páně Jakub jako hlava jeruzalémské obce). Uznává v nich především první nositele tradice. Pečlivé rozlišování, a zároveň uznání zvláštního statusu prvních Kristových následovníků, Pavlovi umožňuje operovat širším užitím pojmu apoštol nejen pro sebe, ale také pro své nejbližší spolupracovníky, jakými byli například Barnabáš a Timotej. A nejen to: Odkazy na Ježíšovy nejbližší Pavel podpírá svou apoštolskou legitimitu v nejvlastnějším slova smyslu, když k jejich výčtu nakonec připojuje i své jméno.⁷⁹

Celkově se zdá, že Pavel je stoupencem kolegiálního modelu *apoštolství*,⁸⁰ navíc aplikovatelného na poměrně široký okruh lidí v prvotní církvi. Minimální společný jmenovatel tohoto širšího pojetí je putování za účelem hlásání radostné zvěsti a zakládání nových společenství věřících (srov. 2 K 12,12; 1 K 9,2; 15,10).⁸¹

Pokud tedy Pavel o Andronikovi a Junii mluví jako o apoštolech, můžeme se oprávněně domnívat, že se na ně vztahuje přinejmenším „minimalistická“ definice apoštola jako hlasatele evangelia a zakladatele církevní obce. S Pavlem jako apoštolem tento pár ale spojuje ještě mnohem víc: jeho zjevný respekt k nim a chvála, sdílené útrapy vězení, etnický původ. Například strážně spojené s hlásáním evangelia jsou pro Pavla argumentem, kterým obhajuje svůj vlastní apoštolský statut (2 K 6,3–13; 11,23–33), takže, kdyby na to přišlo, Andronicus a Junie by se mohli chlubit opravdovými znaky apoštola (srov. 2K 12,12), neboť se namáhali/tvrdě pracovali (1K 15,10) a byli věznění (2K 11,23) úplně stejně jako Pavel.⁸²

Formulace „byli v Kristu (tj. uvěřili)⁸³, dříve než já“ (Ř 16,7), jíž Pavel dvojici charakterizuje, se svým užitím a stavbou podobá uznání autority Petra a Dvanácti „apoštolové přede mnou“ (Ga 1,17), což je pro některé odrazovým můstkem k velmi

na Zlého jako falešníka par excellence. Na pozadí sporu je „invaze“ dalších hlasatelů evangelia na teritoria a do obcí založených Pavlem.

⁷⁸ Viz Sk 1, 21n; L 6,13.

⁷⁹ 1K 15,1–11.

⁸⁰ Srov. 1K 1,10–17; 3,1–4,21; 9,2, 8–27; 15; Gal 1,18–2,14; 2K 6,3–13; 11,23–33.

⁸¹ Srov. ELMER, Ian. Did a Woman Found Roman Christianity? Puzzling Passages, díl 17, *Catholica Commentary*. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <https://www.catholica.com.au/gc0/ie2/128_ie_121109.php>.

⁸² Stejný odkaz na sdílenou zkušenost vězení najdeme ještě u Epafrase (Fm 1,23) a Aristarcha (Ko 4,10).

⁸³ Text v závorce je vysvětlující formulací/parafrází autora této práce.

odvážným hypotézám. Všechny vycházejí z těžko zpochybnitelného předpokladu, že Andronikus a Junia, podobně jako Priska a Akvila, museli patřit k vlivným představitelům římských křesťanských komunit.⁸⁴ Pavel si chválou Andronika a Junie, a ovšemže i všech dalších mužů a žen, které pozdravuje, připravuje půdu k přijetí římskými křesťany, jejichž obce nezakládal⁸⁵ a ve kterých hráli silnou roli křesťané z židovství.⁸⁶ Pavlovým záměrem mohlo také být vybudovat si předpolí pro získání podpory římských církevních obcí pro jeho další misijní plány spojené se zamýšlenou cestou do Španělska.

O dalších ženách, o kterých je v listu Římanům řeč, se toho dozvídáme relativně málo. Marii (16,6), Tryfainu, Tryfósu a Persis (16,12) spojuje konstatování, že „tvrdě pracovaly“, v případě první z nich „pro vás“, v případě posledních třech „v Pánu“. Jedná se tedy o charakteristiku, kterou ve sledované pasáži můžeme najít i u Andronika a Junie. Podobnost formulace by nasvědčovala popisu nějaké specifické činnosti, nikoli nahodilé charakteristice či obecnému konstatování. Problém je, že dál, než za tuto domněnku se při absenci dalších informací nedostaneme. Oprávněnou zvědavost může vzbudit podobnost jmen Tryfaina a Tryfósa, pro kterou se jako možné vysvětlení nabízí častá praxe dávat podobná jména sourozencům, zejména dvojčatům.⁸⁷ Persis znamená v překladu Peršanka. Bylo to časté jméno, které Řekové dávali otrokyním. Zmíněny jsou dále Julia, nejmenovaná sestra Nerea, a Olympie (vše v. 16,15). Kontext okolních mužských jmen, jakož i vlastní podoba jmen, by nasvědčovaly tomu, že se vesměs jedná o otroky či propuštěnce, mezi kterými existuje jak pravděpodobný přímý příbuzenský vztah,⁸⁸ tak pojitko příslušnosti k širší antické domácnosti. Konečně o nejmenované Rufově matce (16,13) se dozvídáme, že k ní Pavla pojil synovský vztah, což by spolu

⁸⁴ Srov. ELMER, Ian. *Did a Woman Found Roman Christianity?* Odkazováno je přitom na WATSON, Francis. *Paul, Judaism and the Gentiles: Beyond the New Perspective*. Grand Rapids: Eerdmans, 2007. Podle této teorie sehrály ženy v uvedení křesťanství do Říma důležitou roli. Někteří se odvažují jít až tak daleko, že si u některých žen, jako je právě Junie, představují vůdčí zakladatelskou roli. Zajímavá, ale ničím konkrétním nepotvrzená, je úvaha, podle které Junie mohla patřit do okruhu Ježíšových prvních následovníků. Jde o dedukce vycházející židovského původu Junie, jejího dřívějšího vztahu víry k Ježíši než Pavel, výskytu podobného jména mezi ženami z Ježíšova nejbližšího okolí a z respektu a úcty, které Pavel Junii v pozdravech do Říma prokazuje.

⁸⁵ Pavel ostatně deklaruje jednoznačně, že v Římě nemá v úmyslu stavět na cizích základech (srov. Ř 15,20).

⁸⁶ Křesťanské obce v Římě vznikly pravděpodobně již ve 40. letech 1. století. Z dostupných, i mimobiblických, zdrojů lze usuzovat na existenci vícero komunit a problémy, které zvěsti o Kristu a přítomnost jeho vyznavačů vyvolaly uvnitř židovské komunity v Římě.

⁸⁷ Srov. DOUGLAS James Dixon. *Nový biblický slovník*. Praha: Cesta domů, 2017, s. 1056.

⁸⁸ Filologus a Julie by mohli být manželé, čím by se zařadili po bok jistých nebo velmi pravděpodobných manželských dvojic Priska-Akvila, Andronikus-Junia a Filemon-Apffie, kterým Pavel věnuje ve svých listech jmenovitě místo.

s charakteristikou „vyvolení od Pána“ svědčilo o zvláštním emocionálním poutu mezi oběma. Někteří autoři upozorňují na shodu jmen Rufus v tomto případě a ve zmínce o Šimonu z Kyrény, otci Alexandra a Rufa (Mk 15,21), což může, i když spíše nemusí, znamenat, že se jedná o shodné osoby.⁸⁹

4.2. Ženy na jiných místech pavlovského korpusu a ve Skutcích apoštolů

V 1. listu Korintským (1,11) je řeč o Chloé, jako zdroji informací o nesrovnalostech, sporech a pohoršujícím chování některých v obci. Chronologicky se jedná o první zmínku o konkrétní ženě v některém z autentických Pavlových listů. Pavel nedostává informaci přímo od Chloé, nýbrž „od některých od Chloé“, což by svědčilo o tom, že informátoři jsou buď otroci, nebo propuštěnci z domu Chloé. Nad rámec pravděpodobné zámožnosti a vlivu, blízkého vztahu k Pavlovi, trvalého pobytu v Korintě či Efezu a známosti dotyčné v korintské obci nejde z dostupných informací v případě Chloé na nic dalšího usuzovat. Pro úplnost je ještě třeba dodat, že v 1. listu Korintským je ještě zmínka o Prisce (1K 16,19), o které je řeč v úplnosti v předchozí podkapitole této práce.

V listu Filipánům je řeč o Evodii a Syntyché. I v jejich případě Pavel vysoko vyzdvihuje jejich podíl na věci evangelia, když používá formulace, že „vedly zápas za evangelium“ (Fp 4,3), ovšem hned za bezprostředně předcházející naléhavou výzvou k usmíření mezi oběma „aby byly zajedno v Pánu“ (Fp 4,2). Autorita obou žen v obci a povaha jejich neshod musely být takového rázu, že Pavla vedly k obavám o soudržnost společenství. Proto je tak adresný, včetně návrhu prostředkování ve sporu. Významnou roli žen v nově založených křesťanských obcích v Makedonii dosvědčují i Skutky apoštolů, které referují o Lydii (Sk 16,14n, 40), o jejímž významném postavení a možnostech, vyplývajících z výnosného obchodu s purpurem svědčí zmínky o podpoře, které se Pavlovi a jeho druhům od ní dostalo. Křesťané ve Filipech apoštola v jeho misi materiálně podporovali nepochybně nejvíce z Pavlem založených křesťanských komunit. Spolupráce na společném díle měla tedy spíše tento charakter než podobu nějakého aktivního podílu žen na hlásání či vedení společenství. A priori to vyloučit nelze, nicméně nic takového z textu přímo nevyplývá.⁹⁰

V závěru listu Koloským je zmíněna Nymfa a setkávání církve v jejím domě (Ko 4,15). Jakkoli se jedná o suché konstatování, jde o další doklad vazby žena-domáci

⁸⁹ Srov. DOUGLAS James Dixon. *Nový biblický slovník*, s. 881.

⁹⁰ Někteří jim přesto přisuzují titul diakonek. Srov. tamtéž, s. 233.

církev, se kterou se můžeme potkat na jiných místech, za jiné v případě Prisky (a jejího muže Akvily).

Se stejným fenoménem se ostatně pravděpodobně setkáváme v listu Filemonovi, kde je řeč o Apfii, kterou Pavel tituluje jako sestru.⁹¹ Vlastním příjemcem dopisu, ve kterém jde o osud uprchlého otroka Onesima, je Filemon. Podle tradice pojí Apfii a Filemona manželské pouto, jakkoli z textu samotného to automaticky nevyplývá. Oprávněně však lze usuzovat nejen na partnerský vztah, nýbrž i na křesťanský charakter celého domu, tedy domácí církve.

Dalšími ženami zmíněnými v pavlovském korpusu jsou Loís, babička Pavlova blízkého spolupracovníka Timoteje, a jeho matka, jejíž jméno uvedeno není. Vyzdviženy jsou pro svou víru. (2Tm 2,5). Otázkou zůstává autenticita sdělení připisovaného Pavlovi vzhledem k deuteropavlovskému charakteru listu. Stejnou námitku lze uplatnit u dalšího ženského jména Klaudia, které zmiňuje tentýž list (2Tm 4,21). Protože však v tomto případě není k dispozici žádná další informace, není ani možné na nic dalšího usuzovat.

⁹¹ Stejně výsadě se těší jen Foibé v listě Římanům. Pocta, které se tak oběma ženám od Pavla dostalo, lépe vynikne, uvědomíme-li si, že jde o úplně stejný vztah citové blízkosti, kterou Pavel deklaruje pro své nejbližší spolupracovníky muže. Bratrem je například pro Pavla jeho „pravá ruka“ Timotej.

5. Postavení žen ve vybraných pavlovských obcích

Ženy, které jsme v předchozích kapitolách zmínili, spojuje nesporně jen to, že se objevují v pavlovském korpusu (a/nebo ve Skutcích apoštolů) a že u nich lze konstatovat, nebo minimálně předpokládat, existenci zvláštního vztahu s Pavlem.

Pokus o rekonstrukci konkrétní podoby těchto vztahů či jejich vzájemnou komparaci nutně naráží na relativní nedostatek informací, jejich nesouměřitelnost (o některých ženách se dovídáme více, o jiných méně) a také na rozličnost kontextů, ve kterých se tyto informace objevují. To s sebou přináší nemalé problémy pro jakýkoli typ zkoumání, který se v souvislosti s Pavlovým učením a misí věnuje ženské otázce a zároveň si klade za cíl toto téma vnímat pod určitým jednotícím zorným úhlem.

Nezbytným výchozím bodem je metodologicky koherentní a co nejúplnější, i když nutně vždy jen rámcové, zmapování zkoumaného fenoménu jako celku v jeho historickém, společenském či náboženském a teoretickém/naukovém kontextu. Tuto ambici se pokusily naplnit předchozí kapitoly. Nyní můžeme zúžit pozornost na vybrané protagonistky z Pavlovy blízkosti, a to na pozadí jejich působení v nejdůležitějších místech Pavlovy mise.

5.1. Ženy hodné zvláštní pozornosti

Ačkoli je spektrum názorů na to, jaká byla role žen v Pavlově misí a jeho vztah k nim, velmi široké, pozoruhodná shoda panuje na tom, které z žen si zaslouží zvláštní pozornost. Budeme-li vycházet pouze z pavlovského korpusu, pak jsou jimi Apfia, Chloé, Priska, Evodie, Syntyché, Junia a Foibé.⁹² Protože informace o nich jsou obsahem předchozích kapitol, můžeme se na tomto místě soustředit na identifikaci faktorů, které tyto ženy činí z hlediska našeho zkoumání atraktivnější než jiné. Kritériem jsou společné rysy, vyjadřující „intenzitu“ postoje, který k nim Pavel zaujímá:

- a) Chová k nim mimořádnou důvěru a ony samy se těší důvěře křesťanských obcí.
 - považuje je za sestry (Apfia, Foibé), osobně a jmenovitě se angažuje v jejich vzájemném vztahu (spor Evodie a Syntyché), pověřuje je důležitou misí (Foibé - list Římanům byl zřejmě doručen skrze ni), oceňuje jejich nasazení pro něj a ochotu riskovat až svůj život (Priska), zdůrazňuje stejný původ a sdílený osud (Junia), spoléhá na jejich informace (Chloé).

⁹² Ve Skutcích by takovou postavou mohla být Lydie.

b) Výslovně nebo mezi řádky je chvála nebo dáva za vzor křesťanským obcím.

- všechny církve z pohanů jim mají být vděčné (Priska), vyzdvihuje jejich účast na společné námaze (Evodie a Syntyché), označuje je za spolupracovnice (Apfia, Priska).

c) Zmiňuje shromáždění křesťanů v jejich domech.

- výslovně (Apfia, Priska), nebo to lze předpokládat z celkového vyznění Pavlova vyjádření (Evodie a Syntyché, Chloé, Junia, Foibé).

d) V pořadí oslovení, chval a titulování cíleně neupřednostňuje a nerozlišuje mezi muži a ženami.

- platí to pro užívání slov *synergós* (spolupracovník), *diákonos* (jáhen, služebník), *prōstātis* (dobrodinec, patron, sponzor, mecenáš, pomocník) a dokonce *apóstolos* (apoštol). V posledním případě je žena (Junia) uvedena na stejné úrovni jako muž (Andronikus), jinde je dokonce žena (Priska) zmíněna před mužem (Akvila).

Jedná se rámcový náčrt společných prvků, umožňujících spojit těchto sedm žen do jedné skupiny. Pokud vzniká pocit jisté exkluzivity, pak se tak děje s plným vědomím limitu zvoleného přístupu. Omezené penzum informací samozřejmě nevyklučuje, ale bohužel také nepotvrzuje, že ženy splňující například pouze kritérium shromažďování křesťanů v jejich domě (Nymfa v Ko 4,15), mohly hrát stejně důležitou nebo i důležitější roli.

Na vybrané, sedmičlenné reprezentaci Pavlových souputnic, se pokusíme o alespoň částečnou odpověď na jednu z řady otázek, které se v souvislosti s tímto tématem nabízejí. Tázání v tomto konkrétním případě směřuje k určení míry vlivu žen a ne/rovnoměrnost jeho uplatnění v kontextu vybraných obcí. Pohled, který je kombinací obou kritérií (definovaného okruhu žen a definovaných míst jejich života/působení), by mohl nabídnout dodatečnou perspektivu, kterou jednorozměrná analýza postrádá. Zároveň se pokusíme zjistit, zda a do jaké míry představuje předmět našeho zkoumání kolizi s pořádky okolní společnosti, nebo je jimi naopak podmíněn.

5.2. Lokální vazby vybraných žen

Nejdříve ze všeho musíme stanovit, o která místa se budeme v následujícím textu zajímat a proč. Výběr je pochopitelně dán předchozím výběrem žen. U všech žen se jedná o klíčová města (případně blízký důležitý přístav) římského impéria 1. století po Kr.

Tab. 3: Přehled měst a vazeb žen k nim.

Město	Žena
Řím	Priska, Junia, Foibé
Korint	Priska, Chloé, Foibé (?)
Kenchreje	Foibé
Efez	Priska, Foibé (?)
Filipy	Evodie, Syntyché
Kolosy	Apfia

Řím je uveden na prvním místě nejen jako metropole impéria, s předpokládanou velmi brzkou existencí křesťanských obcí, nýbrž také proto, že se v zastoupení tří žen jedná o největší průnik obou námi sledovaných kritérií. S ohledem na četnost výskytu žen v Pavlových listech to jistě není překvapivé s ohledem na dominantní postavení listu Římanům v této kategorii.

Má se za to, že Priska a její manžel Akvila mohli ve svém domě hostit domácí církve pravděpodobně už předtím, než město museli opustit v rámci odchodu Židů vynuceném ediktem císaře Klaudia.⁹³ Nelze vyloučit, že v blíže neurčené době po císařově smrti se mohli do Říma zase vrátit. V případě Foibé můžeme s jistotou mluvit o pobytu v Římě, čemuž by nasvědčovala Pavlova doporučující slova v úvodu 16. kapitoly listu Římanům. Co bylo účelem pobytu (kromě velmi pravděpodobného doručení Pavlova listu) a jaká byla jeho délka, nevíme. O činnosti Junie (a jejího manžela Andronika) v rámci římského křesťanského společenství také nic nevíme, ovšem intenzita Pavlem vyjádřeného ocenění a respektu svědčí o vůdčí roli.

V Korintě je situace přehlednější. Víme, že Priska (s Akvilou) stáli Pavlovi v tomto městě věrně po boku, poskytovali mu zázemí a jejich dům byl důležitým místem, například pro dodatečné poučení ve věcech víry, které se od obou manželů dostalo známému kazateli Apollovi. Charakter vztahu Chloé ke křesťanské obci v Korintě známe jen nepřímo skrze zmínku o informacích, které Pavel o dění v Korintě od jejích blízkých získal. Usuzovat se dá nicméně na její váženost a vliv.

Kenchreje jsou těžištěm činnosti Foibé, se kterou se setkáváme už v kontextu Říma. Jelikož Kenchreje byly jedním ze dvou přístavů v těsné blízkosti Korinta, současná neexistence nějakých vazeb Foibé na křesťany v Korintě je nepravděpodobná.

⁹³ Jako rok vydání ediktu se nejčastěji uvádí 49 pro Kr., někdy letopočet o několik let nižší.

V Efezu se setkáváme opět s Priskou a opakuje se scénář významné role hostitelů domácí církve, jakož i podporovatelů samotného Pavla. Vzhledem k tomu, že Pavel psal z Efezu dopis do Korinta a využil přitom informací od Chloé, můžeme si dovolit předpokládat nějakou, ovšem blíže neurčitelnou vazbu Chloé k tomuto městu.

Ve Filipech patří evidentně prominentní místo Evodii a Syntyché, i když (blíže nedefinovaný) spor obou dotyčných může vyvolávat trochu zavádějící dojem převážně osobní roztržky, což je ale v celém kontextu v rozporu s jasně prosvítající důležitosti obou žen pro život místní církve.

Kolosy lze spojit se jménem Filemonovy ženy Apfie dedukcí vycházející z výskytu stejných osob v dopisu Filemonovi i listu Koloským. Problém představuje definitivně nerozhodnutý, ale velmi pravděpodobný deuteropavlovský charakter listu, který tuto konstrukci jako důkaz oslabuje. V případě, že Apfie v Kolosech skutečně žila, můžeme předpokládat domácí církev v jejím domě.

5.3. Kulturní a společenské klima vybraných měst

Rámcový vhled do světa kulturních a společenských specifik Pavlovy éry a dotčených teritorií, s důrazem na postavení žen, je obsahem prvních kapitol této práce. V tomto bodě na něj navazujeme a zužujeme předmět našeho zájmu na vybraná města a na vybrané ženy. Pokusíme se stručně popsat, jaká situace v jednotlivých městech panovala.

Konstatovali jsme, že společenské postavení žen ve srovnání s muži se napříč antickým světem všeobecně vyznačovalo nižším statusem žen a v nejlepším případě značně omezenými možnostmi jejich veřejného uplatnění. Mezi řeckou a římskou verzí antické kultury ale přesto existovaly důležité rozdíly. Můžeme je v zásadě zúžit na čtyři oblasti: a) účast ženy na veřejném dění; b) charakter manželského svazku; c) role uvnitř domácnosti; d) bohoslužba. Ve všech jmenovaných oblastech na tom byly ženy žijící v převážně římské kultuře znatelně lépe než v kultuře řecké. Římskou optikou nahlíženo, jako jasně nepatřičná byla vnímána jen eventuální aktivní přítomnost žen v politice nebo v soudních záležitostech. Chápání manželství bylo v Římě už delší dobu na jasné trajektorii směrem k vyváženému, právem podloženému, partnerskému vztahu.⁹⁴ Uvnitř antické římské domácnosti, v celé její typické soukromo-veřejné dimenzi, bylo postavení ženy co do možností uplatnění jejího vlivu, úplně nejpevnější. A nakonec ani oblast

⁹⁴ Trajektorii tohoto staletí trvajícího vývoje dobře shrnuje pozdější definice manželství od římského právníka Modestina ze 3. století po Kr. „*Manželství je svazek muže a ženy a partnerství v celku života, sdílení v božském a lidském zákoně.*“ Srov. COTTER, Wendy. *Women's Authority*, s. 366.

veřejného kultu, i když v jeho specifické formě, nebyla ženám v římské společnosti zapovězena.⁹⁵

Budeme se ptát, jaké podmínky panovaly ve městech, které nás zajímají, a zda jsou vzájemně srovnatelné. Zjištěné použijeme pro evaluaci role jednotlivých žen v lokálních církevních shromážděních a pokusíme se identifikovat společné rysy. Zamysleme se nad tím, zda se působení těchto žen vymykalo společenským standardům.

Řím

Z hlediska kultury a celkové společenské situace je Řím pochopitelně nejprominentnějším příkladem římské verze antické kosmopolitní společnosti v její imperiální podobě 1. století po Kr. Postavení žen v ní dobře shrnuje následující text:

„Římské ženy se ve své kultuře angažovaly a byly schopny svou kulturu ovlivnit, zatímco ženy v Aténách byly izolované a vyloučené z aktivit mimo jejich vlastní dům. Římské ženy večerely se svými manžely, účastnily se vážených společenských akcí, her, podívaných a dokonce politických shromáždění...Římské ženy měly přístup k penězům a moci a jejich osudy byly propojeny s osudy státu. Stejně tak, jak prospívali muži, dařilo se i ženám.“⁹⁶

K řečenému ještě připomínáme, že veřejná/politická omezení se ženám nezdáda dařilo kompenzovat zejména finančním vlivem, vlivem vlastní rodiny a důležitými kontakty ve společnosti. Vidíme tedy, že římské a v romanizovaných městech žijící ženy imperiální epochy se těšily postavení autority ve vlastním domě, spolu s manželem hostily návštěvníky a účastnily se společenského a někdy – ovšem pasivně jako pozorovatelky – i politického života. Ideál vyrovnaného harmonického partnerského vztahu se v římské kultuře těšil velké vážnosti.

Korint

Toto řecké město, jehož původní jméno znělo Efyra, srovnal v roce 146 před Kristem se zemí římský generál Mummius. V troskách zůstalo zhruba sto let, než je v roce 44 před Kr. přeměnil v římskou kolonii Julius Caesar a pokusil se sám sebe zvěčnit v novém názvu Colonia Laus Julia Corinthensis. Archeologické důkazy dokládají římskou formu

⁹⁵ Dobrým dokladem přípustnosti žen jako oficiálních služebnic bohoslužebného kultu je institut vestálek v Římě.

⁹⁶ POMEROY, Sarah B. *Goddesses, Whores, Wives and Slaves*. New York: Schocken Books, 1975, s. 189. Citováno z COTTER, Wendy: *Women's Authority*, s. 366.

organizace. Dobová historická pojednání mluví o velkém počtu propuštěnců. Protože nápisy na objevených mincích jsou jak v latině, tak v řečtině, obyvatelstvo bylo zřejmě ponejvíce složeno z latinsky a řecky mluvících lidí. To nevyklučuje přítomnost zástupců dalších kultur a jazyků, vzhledem k tomu, že Korint představoval důležitou dopravní spojnici na cestách křížujících celé impérium.

Kenchreje

Analogicky platí skutečnosti zjištěné pro Korint. Kenchreje byly přístavem s přímou vazbou na Korint.

Efez

Toto kvetoucí centrum podnikání a obchodu v Asii přešlo pod římskou správu v roce 133 před Kr. Římský vliv ve městě ale sahal ještě daleko před toto datum a souvisel s usídlováním bohatých Římanů. Existuje dostatek archeologických (vykopávky) a historických (např. dobové úřední záznamy) důkazů o dominantním vlivu Říma a jeho kultury v Efezu po období více než sta let před Pavlovým příchodem do města.

Filipy

Toto město v Makedonii bylo římskou kolonií, v jejímž názvu Colonia Iulia Augusta Philippensium také rezonuje jméno císaře Julia Caesara. Původně šlo kolonii, ve které Caesarův rival Marcus Antonius rozdal pozemky do vlastnictví jemu věrných válečných veteránů. Po Caesarově triumfu tytéž a další majetky skončily v rukou císařských veteránů. I Filipy byly bohatým obchodním centrem, prosluly zejména nabídkou purpuru.

Kolosy

Spolu s Laodiceou a Hierapolis patřily do trojice měst ve Frýgii, proslavené obchodem s látkami a vlnou. Konečnou v existenci města pravděpodobně znamenalo zemětřesení z roku 60/61 po Kr, protože zprávy o tomto městě z pozdější doby nejsou k dispozici. Sporné jsou i údaje předcházející toto datum, takže o charakteru města, jeho obyvatelstvu, a převažující kultuře nelze nic definitivního říci.

5.4. Postavení vybraných žen v místních církvích vybraných měst

Už z nikterak hlubokého pohledu na všech šest měst jasně vysvítá dominance římské kultury. Je poctivé připustit, že Kolosy jsou určitou výjimkou v tom smyslu, že pro nedostatek informací nemůžeme dospět k jednoznačnému závěru. To ale pro účely této práce a směru našeho uvažování nepředstavuje zásadní překážku.

Na sedmičku námi vybraných žen, a jejich pravděpodobných rolí, můžeme použít stejná měřítká vycházející ze zjištění o společných rysech (spíše)římské verze antické

společnosti. V ní se, jak víme, ženy v důležitých rolích na rozhraní oficiálních funkcí/neformálního vlivu vyskytovaly překvapivě často, a nejen to: v této poloze byla veřejná role žen považována za něco standardního, z běžného chodu věcí nevybočujícího. Potenciál samostatného působení žen vyplývající ze soukromo-společenského charakteru antické domácnosti musela v kontextu domácích církvi dále zvyšovat myšlenka radikální rovnosti muže a ženy a novosti vztahů vycházející ze křtu. Počítat je třeba i s přirozeným pocitem sounáležitosti vlastním převážně početně nevelkým křesťanským komunitám.

Pojďme se podívat na to, co to mohlo znamenat v případě našich žen. Faktory, uváděné v argumentační části, shrnují, případně rozvádějí informace předchozích kapitol.

Priska

Předpoklad vůdčí role v křesťanských společenstvích: oprávněný a velmi dobře podložený.

Argumenty:

a) byla známou a respektovanou osobností v celém prostoru pavlovské mise; b) můžeme doložit příklady jejího aktivního působení v důležitých centrech nového křesťanského života (Efez, Řím, Korint); c) shromáždění v jejím domě předpokládají autonomii a odpovědnost v rozhodování; d) vlastní hmotné prostředky posilují její samostatnost a umožňují podporovat druhé a, co je klíčové, samotného Pavla; e) máme potvrzenou účast na službě hlásání; f) pracuje v partnerské dvojici s manželem a je zřejmě z obou známější, aktivnější či schopnější; g) Pavel sám potvrzuje její podíl na vlastním osudu a misi.

Junia

Předpoklad vůdčí role v křesťanských společenstvích: oprávněný a velmi dobře podložený

Argumenty:

a) Pavel ve spojení s jejím jménem užívá titul apoštol, je tedy nejvýše oceněnou ženou pavlovských spisů; b) byla známou a respektovanou osobností v celém prostoru pavlovské mise; c) pracuje v partnerské dvojici s manželem, což násobí její možnosti; d) Pavel sám potvrzuje její podíl na vlastním osudu a misi; e) zřejmě působí v Římě, ve středu civilizovaného světa klíčovém pro další šíření křesťanství; f) uvěřila dříve než Pavel; g) nelze vyloučit fyzické a časové vazby do bezprostřední blízkosti Ježíše.

Foibé

Předpoklad vůdčí role v křesťanských společenstvích: oprávněný a velmi dobře podložený.

Argumenty:

a) je Pavlem samotným titulována jako jáhen(ka), přičemž v pavlovském korpusu, jakož i v textech NZ jako celku, je to jediný takový případ; b) jako jediná žena je Pavlem osobně určena ke konkrétní misi; c) Pavel sám sebe i druhé označuje za příjemce její pomoci.

Evodie a Syntyché

Předpoklad vůdčí role v křesťanských společenstvích: oprávněný a podložený.

Argumenty:

a) jediné ženy, na které se Pavel jmenovitě obrací s konkrétní výzvou; b) řadí je mezi spolupracovníky a okruh spolupracujících dále upřesňuje; c) uznává jejich zásluhy.

Chloé

Předpoklad vůdčí role v křesťanských společenstvích: oprávněný a málo podložený.

Argumenty:

a) Pavel ji považuje za spolehlivou, odvolává se na její informace; b) veřejně ji jmenuje, nepřímo tak potvrzuje její známost a váženost v obci; c) zmínka o jejím domě nasvědčuje významnějšímu společenskému postavení.

Apfia

Předpoklad vůdčí role v křesťanských společenstvích: oprávněný, nepodložený.

Argumenty:

a) blízká vazba na Pavla; b) v případě manželského svazku s Filemonem ústřední postava domácí církve v jejich domě.

U všech žen můžeme konstatovat, že o nich dostupné údaje je nevykreslují pouze jako „soukromé osoby“. Popis je vždy v nějaké vazbě na Pavla samotného, přičemž v některých případech je síla vazby zdůrazněna společným prožitkem. Popis je vždy ve vazbě na konkrétní komunitu, případně komunity. Vždy vyjadřuje vděčnost a respekt, často chválí, vyzdvihuje a doporučuje. Často je přítomný pozitivní emoční náboj. V případě manželů je zjevný respekt k partnerskému charakteru jejich pouta.

Ve třech z celkových sedmi případů (Priska, Junia, Foibé), můžeme na základě dostupných informací oprávněně předpokládat nějakou formu vůdčí role v křesťanských společenstvích, přičemž není důvod předpokládat, že se a priori jednalo o jiný výkon

služby a s ní spojené autority než u mužů. Je však třeba upozornit, že máme na mysli dobu vlastního Pavlova působení a čerpáme takřka výhradně z jeho autentických spisů.

Tato výhrada platí samozřejmě také pro zbývající čtyři ženy (Evodie, Syntyché, Chloé, Apfia). V jejich případě lze vůdčí roli spíše opatrně předpokládat, protože nedostatek dostupných informací k nim nelze spolehlivě nahradit dedukcí nebo analogií vycházející z jiných Pavlových textů, které se týkají žen nebo jiným způsobem souvisejících témat.

Konečně z hlediska okolní společnosti mohlo postavení žen uvnitř křesťanských obcí ve srovnání s okolním světem představovat posun k větší rovnoprávnosti. Není ale důvod se domnívat, že se jednalo úplnou revoluci. Zejména v romanizovaných městech křesťanská společenství navázala, rozvinula a kreativně křesťansky proměnila zvyklosti a trendy přítomné v okolní společnosti už delší dobu. Větší svobodu ve veřejném projevu žen v pavlovských obcích umožňovala jejich autonomie, relativně malý počet členů, vazba komunity na konkrétní dům/domácnost (tzv. domácí církve) a pochopitelně základní premisa rovnosti všech v Kristu. Toto poselství mohlo ke křesťanství přitahovat řadu žen, mezi kterými se mohly ve zvýšené míře vyskytovat ve společnosti vlivné ženy.

Závěr

V nabídce adjektiv, která mají ambici osobnost apoštola Pavla co nejlépe vystihnout, je vskutku nesnadné si vybrat. Stačí zmínit některá z přídavných jmen či sousloví, která by zajisté přicházela v úvahu. Výrazy jako geniální, empatický, radikální, brilantní, novátorský, neotřele přemýšlející, niterně zbožný, extrémně pracovitý, obětavý, neúnavný, vynalézavý, houževnatý, věrný, nadšený, vroucný, optimistický, přímočarý, všemu a všem otevřený, flexibilní, odvážný, pro Boha a lidi zapálený patří mezi pozitivní charakteristiky, které Pavlovi nedokážou upřít ani jeho největší odpůrci. Ti ovšem často dokážou nabídnout podobně dlouhý seznam s opačným znaménkem. Některé jeho položky jsou součástí seriózní kritické diskuse, jiné postrádají potřebný základ, o to více však šokují: cholerický, hysterický, egocentrický, vnitřně nejistý, konfliktní, nesnášenlivý, nesmiřitelný, ve vztazích i v nauce manipulativní, předpojatý, autoritářský, autoritu jiných odmítající, tvrdohlavý, extrémně kritický až sarkastický, ve vztazích i v nauce rychle odsuzující, oportunistický, xenofobní, k ženám nepřátelský. Bez ohledu na úplnost a reálnou vypovídací hodnotu obou seznamů, které – v negativní části zcela jistě – volají po dalším bádání, si u Pavla můžeme být jisti minimálně dvěma adjektivy: kontroverzní a enigmatický.

Posledně zmíněné charakteristiky se derou na povrch u většiny otázek, které jsou v souvislosti s Pavlem tematizovány. Zajisté je to v nemalé míře dáno osobnostním ustrojením apoštola, načrtnutým bez nároku na přesnost o několik řádek výše. Bylo by ale lehkovážně soustředit se na člověka Pavla a nechat stranou další podstatné prvky spoluvytvářející výsledný obraz jeho mise. Její obsah, akcenty a způsoby šíření nemůžeme pochopit bez toho, abychom nevzali v úvahu historické, společenské, náboženské, kulturní a (geo)politické charakteristiky Pavlovy éry. Těm jsme se věnovali zejména v první části této práce i dále v jejím průběhu v rozsahu a hloubce přiměřené celkovému rozsahu textu. To, že apoštolův stručný, trochu provokativní psychologický profil přidáváme až v samotném závěru, není náhoda. Pavel nenechává nikoho lhostejným především pro lidský rozměr svého života, učení a misijního působení. Téma Pavel a ženy, které je předmětem této práce, má i z tohoto důvodu potenciál současně nasvítit nejen tuto fascinující osobnost raného křesťanství, její nauku a působení, dobu, ve které žil a počátky církve, nýbrž i otázky palčivé tehdy stejně jako teď.

Nepřekvapí, že v rozsáhlé odborné literatuře, která se tématu věnuje, najdeme celou škálu názorů na to, jak moc, málo nebo dokonce vůbec byl Pavel přívětivý k „druh“

polovině „nového stvoření“, kterým se muži i ženy bez rozdílu podle apoštola křestním ponořením do Kristovy smrti stali. K jaké části názorového spektra se kloní tato práce? Zjednodušeně řečeno k tezi, že Pavel byl a je k ženám radikálně vstřícný. Znovu je ale třeba upozornit na limitující rozsah práce velící uplatňovat preventivní námitku podmíněné platnosti autoritativnějších tvrzení. Argumenty ve prospěch „žensky pozitivního“ Pavla se ale zdají být skutečně velmi silné: Apoštolovy autentické listy na místech, která se tématu věnují, jak ve věcech nauky, tak komunitního či praktického života křesťanského společenství a jeho jednotlivých členů, vyznívají velmi vyváženě. Například v případě partnerského soužití manželů je apoštolem zdůrazňován princip vzájemnosti, což lze v celkovém dobovém kontextu, včetně Pavlovy domovské židovské kultury, označit za něco minimálně nesamozřejmého.

Určitě ale neobstojí tvrzení, že Pavel byl, skrze svůj pozitivní vztah k ženám, dobovým revolucionářem v oblasti prožívání partnerských vztahů, vztahů v rodině, víry prožívané v komunitě nebo fungování společnosti jako celku. Pokud šlo Pavlovi o revoluci, pak jí byla radikální proměna existence jedince a společnosti způsobená Kristem. Za jeho nehodný, ale zároveň nezpochybnitelnou autoritou vybavený nástroj, se Pavel považoval. Blízkost ke Kristu a jím způsobenou proměnu, kterou Pavel sám intenzivně prožíval, toužil zprostředkovat všem, ke kterým se obracel. Tomu nesměla stát v cestě žádná překážka. Právě proto, s pro něj tak typickou radikalitou, Pavel dramaticky volá, že v Kristu už není rozdíl, zda je někdo Žid nebo pohan, obřezaný, či neobřezaný, muž nebo žena. Ovšem pozor: v realitě Pavlovy doby se překážkou k touženému přijetí Krista mohlo snadno stát i nepochopení jádra hlásané zvěsti novosti a rovnosti. Mohlo mít podobu jak neuváženého odhození společenských či náboženských konvencí, tak naopak nepodloženého lpění na nich. To je důvod, proč Pavel tak často kárá, varuje před nepochopením či kritizuje.

Z Pavlových autentických listů vyplývá, že pro apoštola se radikalita nerovná prostému výběru buď anebo: Kristus bezpodmínečně, bez ohledu na okolní svět a realitu života nebo ohledy na vnější svět a realitu života na úkor Krista. Mírou všeho je pro Pavla v každém případě Kristus, ale ne jako ten, kdo odmítá či vylučuje, nýbrž jako ten, kdo má být „všechno ve všem.“ Moderní terminologií řečeno, nejsou to primárně sociologické, historické, kulturní či antropologické pozice, z nichž vyrůstá argumentace Pavlem předkládané nauky. Na prvním místě jde o teologicky vyjádřenou podstatu Božího sebesdělení lidstvu v Kristu Ježíši, která výše zmíněné aspekty rozhodně nepomíjí.

V Pavlově typicky přímočarém a pragmatickém přístupu je ale klade do služeb tomu nejpodstatnějšímu – čímž je proměna člověka v Kristu.

Zjištění, že Pavel se, velmi moderně řečeno, obrací rovnou měrou k mužům, jako k ženám tedy nestojí ani tak na analýze autenticity, četnosti či obsahu apoštoloých sdělení k jednomu nebo druhému, nýbrž právě a jen na tom, kým je podle Pavla Kristus pro člověka, muže stejně jako ženu, a pro celé stvoření.

Problém „nadržování mužům“ je v pavlovském korpusu přesto fakticky přítomný, a to ze dvou důvodů. Charakter společnosti, promítající se i do způsobu vyjadřování, upřednostňoval muže před ženami. Je třeba mít stále na paměti, že tímto jazykem a v tomto kontextu Pavel formuloval své listy. V autentických listech je ale dojem mužské převahy nezaslouženě zesilován nepavlovskými vsuvkami pozdějších editorů. Právě ty, stejně jako zbývající texty pavlovského korpusu, jejichž Pavel není přímým autorem, nám před oči staví jiného Pavla: přísného, k ženám velmi kritického až otevřeně nepřátelského. Není tomu tak jen ve věcech nauky, ale i komunitárního, partnerského a rodinného života. Texty často o celé desítky let mladší než autentické Pavlovy listy, mohou, ale nutně nemusí, vykreslovat autentické pokračování Pavlovy vlastní myšlenkové trajektorie. V každém případě jsou inspirované stejně, jako Pavlovy vlastní texty. Přesto je třeba jasně rozlišovat: mezi Pavlem a pokračovateli jeho odkazu, a mezi významem celého pavlovského korpusu pro život církve v době jeho vzniku a v dějinách církve až do současnosti.

Nevíme, jak by vypadaly pavlovské obce, kdyby v nich v době sepsání deuteropavlovských spisů místo těchto textů a jejich autorů přetrval silný vliv Pavla samého nebo minimálně některého jeho nejbližšího spolupracovníka. Do jaké institucionalizované podoby, včetně zastoupení mužů a žen, by se vyvinuly služby a charismata, jak je známe z Pavlových listů? Vydal by se Pavel cestou, po které se pustili autoři zaštiťující se jeho jménem, nebo by hlásaná a žitá novost a rovnost všech v Kristu prokázala schopnost postupně, ale přesto překvapivě rychle měnit panující společenské konvence, včetně uplatnění žen v typicky mužských řídicích a učitelských rolích? Vývoj církve ve druhé polovině 1. století a na přelomu století dalšího, zachycený v deuteropavlovských spisech, dokládá spíše opačný trend: v Pavlem hlásané zvěsti bylo nutné více zohlednit aktuálně panující společenské podmínky.

Pavel sám by vůči takovému trendu asi vehementně neprotestoval. Za jediné podmínky: Nesmělo by jím utrpět autentické hlásání Kristovy radostné zvěsti, všechno ostatní je pro Pavla podružné. Jádrem sporu není to, zda Pavel ve vztahu k ženám předběhl

dobu nebo se naopak stal ahistorickou kotvou k zajištění mužské nadvlády. Klíčem k správnému pochopení Pavla, a v našem případě jeho vstřícnosti k ženám, je radikální změna paradigmatu, kterou vytrvale hlásal: Nový člověk, muž stejně jako žena, proměněný a otevřený k plnosti svého bytí skrze Kristův křest. V tomto smyslu Pavel byl a stále zůstává ve vztahu k ženám skutečným, velmi sympatickým revolucionářem a propagátorem nových pořádků. Včetně těch, ke kterým církve putováním dějinami potřebovala hodně času a na které možná ještě nějaký čas potřebovat bude.

Seznam použitých zkratek

Mt	Evangelium podle Matouše
Mk	Evangelium podle Marka
L	Evangelium podle Lukáše
J	Evangelium podle Jana
Sk	Skutky apoštolů
Ř	List Římanům
1K	První list Korintským
2K	Druhý list Korintským
Ga	List Galatským
Ef	List Efezským
Fp	List Filipským
Ko	List Koloským
1Te	První list Tesalonickým
2Te	Druhý list Tesalonickým
1Tm	První list Timoteovi
2Tm	Druhý list Timoteovi
Tt	List Titovi
Fm	List Filemonovi
Žd	List Židům
1Pt	První list Petřův
2Pt	Druhý list Petřův
Gn	Genesis
př./po Kr.	před Kristem/po Kristu (před naším letopočtem/našeho letopočtu)
ČEP	Český ekumenický překlad

Seznam literatury

- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Český ekumenický překlad. 22. (13. opravené) vydání. Praha: Česká biblická společnost, 2016.
- BARTON, John. *Historie bible*. Praha: Kalich, 2022.
- BENEDIKT XVI (Joseph Ratzinger). *Pensieri su Paolo*. Řím: Libreria Editrice Vaticana, 2008.
- BOLT, Peter; THOMPSON, Mark. Woman in the Pauline Mission. *The Gospel to the Nations*. Downer Grove: InterVarsity Press, 2000. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: CBMW <<https://cbmw.org/2000/06/06/women-in-the-pauline-mission/>>.
- BROŽ, Jaroslav. Život a apoštolská činnost sv. Pavla. Studijní materiály KTF. [on-line] [cit. 2024-03-17]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~brozj/distancni/pavel.html>>.
- BROŽ, Jaroslav. Skutky apoštolů. Studijní materiály KTF. [on-line] [cit. 2024-03-17]. Dostupné z: <<http://ktf.cuni.cz/~brozj/distancni/skutky.html>>.
- COTTER, Alisa. The Influence of Paul's View of Women on the Acts of Paul and Thecla. Wichita State University. [on-line] [cit. 2024-04-11]. Dostupné z: <<https://journals.wichita.edu/index.php/ff/article/download/119/126>>.
- COTTER, Wendy. Women's Authority Roles in Paul's Churches: Countercultural or Conventional? *Novum Testamentum*, 1994, roč. 36, č. 4, s. 350–72. [on-line] [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: JSTOR <<https://www.jstor.org/stable/1560961>>.
- DOUGLAS, James Dixon. *Nový biblický slovník*. Praha: Cesta domů, 2017.
- DUNN, James D. G. *Romans 9–16*. Nashville: Thomas Nelson, 1988.
- ELMER, Ian. Did a Woman Found Roman Christianity? Puzzling Passages, díl 17, *Catholica Commentary*. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <https://www.catholica.com.au/gc0/ie2/128_ie_121109.php>.
- HOLLAND, Tom. *Panství kříže. Jak se formovala duše Západu*. Praha: Dokořán, Praha 2022.
- LEENHARDT, Franz J. Die Stellung der Frau im Neuen Testament und in der alten Kirche. *Kirchliche Zeitfragen*, Zürich: 1949, č. 24, s. 6.
- KÄHLER, Else. *Die Frau in den paulischen Briefen*. Zürich: Gotthelf Verlag, 1960.
- KÄSEMANN, Ernst. *An die Römer. Handbuch zum Neuen Testament*. Tübingen: J.C.B. Mohr, 1974.

- MEEKS, Wayne A. *The first urban Christians: The social world of the apostle Paul*. New Haven: Yale University Press, 1983.
- MOO, Douglas J. *Epistle to Romans*. Nashville: Thomas Nelson, 1996.
- MURPHY-O'CONNOR, Jerome. 1 Corinthians 11:2-16 Once Again, *The Catholic Biblical Quarterly*, 1988, roč. 50, č. 2, s. 265–275. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/43719407>>.
- POMEROY, Sarah B. *Goddesses, Whores, Wives and Slaves*. New York: Schocken Books, 1975.
- POKORNÝ, Petr; HECKEL Ulrich. *Úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 2013.
- REDONDO, Andrea Leitón. La mujer en la propuesta doctrinal de Pablo de Tarso: un análisis desde sus epístolas auténticas. Universidad de Costa Rica. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <<https://revistas.ucr.ac.cr/index.php/filosofia/article/view/43394/43611>>.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2018.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2019.
- RYŠKOVÁ, Mireia. Pavel a křesťanská obec. *Cesty katecheze*, 2011, č. 3. [on-line] [cit. 2023-10-27]. Dostupné z: <<http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2011-3/Pavel-a-krestanska-obec.html>>.
- RYŠKOVÁ, Mireia. Ženy v Novém zákoně. *Getsemany*, č. 366, leden 2024. [on-line] [cit. 2024-03-27]. Dostupné z: <<https://www.getsemany.cz/node/4209>>.
- SCHÜSSLER-FIORENZA, Elisabeth. *In Memory of Her: A Feminist Reconstruction of Christian Origins*. New York: Crossroads, 1985.
- Skutky Pavla a Thekly*. Pracovní překlad D. Bártové. *Revue Getsemany*. [on-line] [cit. 2024-04-18]. Dostupné z: <<https://www.getsemany.cz/node/116>>.
- SMÉKALOVÁ, Miroslava. *Misie apoštola Pavla v Korintu v dějinném kontextu*. Repozitář závěrečných prací. Praha: KTF UK, 2014. [on-line]. Dostupné z: <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/53724>>.
- SÖLL, Georg. *Storia dei dogmi mariani*. Roma: Academia Mariana Salesiana, 1981.
- TOEWS, John E. The Role of Women in the Church: The Pauline Perspective. *Direction. A Mennonite Brethren Forum*. 1980, roč. 9, č. 1, s. 25–35. [on-line] [cit. 2023-11-16]. Dostupné z: <<https://directionjournal.org/9/1/role-of-women-in-church-pauline.html>>.

WALKER, William O. Jr. 1 Corinthians 11,2-16 and Paul's views regarding women. *Journal of Biblical Literature*, 1975, roč. 94, č. 1, s. 94–110. [on-line] [cit. 2023-11-15]. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/3266038>>.

WATSON, Francis. *Paul, Judaism and the Gentiles: Beyond the New Perspective*. Grand Rapids: Eerdmans, 2007.